

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АВІАЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускної кафедри

Л.В. Помиткіна

« ____ » _____ 2021 р.

**ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)**

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

**ТЕМА: «ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНО ПОТРЕБНІСНОЇ СФЕРИ
ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ»**

Виконавець: студентка групи 406 Попова Діана Віталіївна

Керівник: канд. біол. н., доцент кафедри авіаційної психології Долгова О.М.

Нормоконтролер: зав.лабораторії, Гордієнко К.О.

КИЇВ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра авіаційної психології

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма (ОПП) «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Помиткіна Л.В

«__» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Попова Діана Віталіївна

1. Тема дипломної роботи «Особливості мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей» затверджена наказом ректора від «12» березня 2021 р. № 408/ст.

2. Термін виконання роботи: з 10.05.2021р. до 20.06.2021 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до першого та другого розділу, загальних висновків, списку використаних джерел загальним обсягом 58 сторінок, з них обсяг основного тексту 51 сторінка, список використаних джерел нараховує 53 позиції.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретичний основи вивчення особливостей мотиваційно-потребнісної сфери у підлітків з неповних сімей; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Емпіричне вивчення мотиваційно-потребнісної сфери у підлітків з неповних сімей;

Висновок до другого розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): 4 таблиці, 21 рисуноків.

6. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	10.05.2021	
2.	Формулювання мети, завдання досліджень. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	14.05.2021	
3.	Написання основної частини. Перше читання керівника	17.05.2021	
4.	Написання вступу, висновків. Уточнення плану дипломної роботи	21.05.2021	
5.	Оформлення роботи. Подання керівникові	31.05.2021	
6.	Попередній захист дипломної роботи	01.06.2021	
7.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	04.06.2021	
8.	Подання остаточного варіанта на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	11.06.2021	
9.	Рецензування роботи	14.06.2021	
10.	Захист роботи	18.06.2021	

7. Дата видачі завдання: «__» _____ 2021 р.

Керівник дипломної роботи _____

Долгова О.М.

Завдання прийняв до виконання _____

Попова Д.В.

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «особливості мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей»: 62 сторінки, 21 рисунок, 4 таблиці, 54 використаних джерел.

СІМ'Я, НЕПОВНА СІМ'Я, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБНІСНА СФЕРА

Об'єкт дослідження – особливості мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей.

Предмет дослідження – особливості, характеристика та чинники формування мотиваційно-потребнісної сфери у підлітків з неповних сімей.

Метою дослідження є теоретично та емпірично дослідити особливості мотиваційно-потребнісної сфери підлітків, які проживають у неповних сім'ях.

Методика дослідження - тест Е. Бене та Д. Антоні, спрямований на дослідження емоційних відносин, почуттів і переживань, які відчуває підліток по відношенню до батьків, тест на поведінку батьків і ставлення підлітків до них Соніної В.А., методика дослідження різних структурних компонентів мотиву А.В.Ермоліної та Є. П. Ільїна; типові завдання для оцінки сформованості універсальних дій (модифіковані завдання Ж. Піаже).

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що положення і висновки, отримані в ході проектувальної роботи, можуть бути використані в безпосередній практиці педагогів для розвитку мотиваційно-потребнісної сфери підлітків неповних сімей.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБНІСНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ.	9
1.1 Характеристика особливостей дітей підліткового віку	9
1.2 Характеристика мотиваційно-потребнісної сфери учнів підліткового віку	111
1.3 Особливості виховання в повній і неповній сім'ї	155
1.4 Характеристика особливостей появи неуспішності у підлітків в школі.....	18
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБНІСНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ	24
2.1 Методи дослідження.....	244
2.2 Аналіз і обробка результатів дослідження мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей	25
2.3 Аналіз виявлених результатів дослідження, рекомендації щодо підвищення мотиваційно-потребнісної сфери підлітків неповних сімей	40
Висновки до розділу 2	48
ВИСНОВКИ.....	500
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Тривалі, стійкі труднощі засвоєння програмного матеріалу в загальноосвітній школі є однією з найболючіших проблем для педагогів, батьків, психологів і дітей.

Для нас є важливим розкриття основних причин неуспішності підлітків, але причин неуспішності підлітка може бути безліч, тому в своїй роботі ми спробували пов'язати неуспішність учнів з типом сім'ї, в якій вони виховуються.

Як вказують дослідження психологів рідну домівку для підлітка, як і для будь-якої дитини - перша, головна і нічим не замінна школа життя. Саме сім'я робить вирішальний вплив на розвиток особистості, закладаючи фундамент найважливіших людських якостей в попередніх періодах розвитку. І щоб фундамент цей був міцним, сім'я повинна бути повною, як чинник благополуччя.

Але підлітковий вік - це перехід дитини до дорослого життя і авторитет батьків знижується, для підлітка стає важливим думка однолітка, і навіть якщо зв'язок з батьками стає тонкою і крихкою, умови сімейного виховання продовжують впливати на особистість підлітка. А соціальний стан дитини грати не тільки на відносини з однолітками і вчителями в школі, але і особливості його успішності до навчання і спрямованості на отримання знань.

На сьогоднішній день вивчення особливостей особистісного розвитку дітей підліткового віку є все більш значущим в зв'язку з високим темпом життя, інформатизацією, ускладненням освітнього процесу, що неминуче впливає на особливості формування мотиваційної сфери особистості підлітків.

У підлітковому віці закладається ціннісний фундамент, визначає в майбутньому мотиваційну спрямованість, устремління, способи реалізації життєвих завдань, особливості вибору професії і т.д.

Таким чином, **актуальність** дослідження мотиваційно-потребнісної сфери підлітка очевидна і питання зниження успішності в підлітковому віці найбільш важливе.

Об'єктом дослідження є особливості мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей.

Предмет дослідження: характеристика та чинники формування мотиваційно-потребнісної сфери у підлітків з неповних сімей.

Мета дослідження: теоретично та емпірично дослідити особливості мотиваційно-потребнісної сфери підлітків, які проживають у неповних сім'ях

Для досягнення поставленої мети нам необхідно вирішити такі **завдання:**

1. Провести аналіз літератури, присвяченої вивченню проблеми мотиваційно-потребнісної сфери невстигаючих підлітків з повних і неповних сімей та її основних аспектах.
2. Підібрати методи дослідження мотиваційно-потребнісної сфери невстигаючих підлітків з повних і неповних сімей, скласти програму дослідження і провести дослідження, що цікавить нас проблеми.
3. Виконати аналіз виявлених результатів та визначити особливості потребово-мотиваційної сфери невстигаючих підлітків з повних і неповних сімей та сформулювати рекомендації щодо покращення мотиваційно-потребнісної сфери підлітків неповних сімей

Методи і методики, використовувані при виконанні дослідження:

- 1) аналіз першоджерел і літератури з проблеми дослідження;
- 2) вивчення класних журналів;
- 3) бесіда з учителями;
- 4) тестування;
- 5) математичні методи дослідження;

Теоретико-методологічною основою дослідження є дослідження П.К. Анохіна, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, В.К. Вилюнас,

А.В. Запорожець, А.Н. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейн, П.В. Симонова про особливості розвитку емоційної сфери у дітей підлітків.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що положення і висновки, отримані в ході проектувальної роботи, можуть бути використані в безпосередній практиці педагогів для розвитку мотиваційно-потребісної сфери підлітків неповних сімей

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Список використаних джерел містить 53 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБНІСНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

1.1 Характеристика особливостей дітей підліткового віку

Підлітковий вік - це період у житті людини від дитинства до юності. У традиційній класифікації він починається в 11-12 років і закінчується в 14-15 років (якщо розглянути підлітковий вік максимально широко, тоді - це період від 11 до 17 років). Рівні, на які розділяється підлітковий вік:

1. на власне підлітковий (11-15 років)
2. рання юність (15-17 років) [4; 6].

В цей період підліток проходить вагомий шлях в своєму розвитку. Через внутрішні конфлікти з самим собою і з іншими, через зовнішні зриви і сходження він стає особистістю.

Отроцтво - це час, коли відбувається бурхливий розвиток і перебудова організму, набувається не почуття дорослості, а почуття вікової неповноцінності. Під впливом довкілля у підлітка складаються моральні і світоглядні ідеали. Одним з найважливіших моментів є формування самосвідомості, самооцінки, поява особливого інтересу до самого себе. Підліток хоче розібратися в собі і у відносинах, які пов'язують його з навколишнім світом. Це роки критики і самокритики, коли підлітки особливо вимогливі і до себе, до навчання, і до людей.

Підлітковий вік протікає дуже бурхливо. Можна говорити про три кризи, які переживає підліток. Виділимо три групи причин, які можуть лежати в основі кризи.

1) Фізіологічні причини.

Причини, які пов'язані з бурхливим зростанням і статевим дозріванням організму. У цей період відбувається різкий стрибок у фізичному розвитку. Часто підліток здається незграбним, кровообіг ускладнюється, тому підлітки

часто скаржаться на головний біль, швидко втомлюються. Зростає контроль над інстинктами та емоціями, процес збудження переважає над процесом гальмування – ці фактори роблять підлітка дуже нестійкою.

2) Психологічні причини.

Пов'язані зі становленням моральності, відкриттям свого «я», формування нової соціальної позиції. Це період втрати дитячого способу життя, пора болісно-тривожних сумнівів у собі, у своїх можливостях, пошуки правди в собі і інших. Не завжди адекватно оцінюються свої можливості, немає чіткого розмежування між «хотіти» і «могти». У поведінці, в зв'язку з цим, спостерігаються підозрілість, озлобленість, дратівливість.

3) Соціально-психологічні причини.

Пов'язані з засвоєнням соціуму, загальних ознак світобудови. Світ підлітка насичений ідеальними настроями, які виводять його за межі повсякденного життя, взаємин з іншими людьми. Об'єктом найважливіших його роздумів стають майбутні можливості, які пов'язані з ним особисто: вибір професії, прагнення вміти взаємодіяти з соціальними групами.

А.Е. Личко виділяє п'ять точок амбівалентності (суперечливих тенденцій) в підлітковому віці:

1) Протест проти контролю з боку дорослих - потреба в допомозі від дорослих.

Правильні рішення приходять з досвідом; досвід - породження невірних рішень. Дорослі повинні бути поруч, коли підлітки приймають неправильне рішення, і допомагати їм вчитися на власних помилках. У той же час у підлітків має бути досить волі, щоб мати можливість на неправильні рішення.

2) Прагнення до близькості - страх близькості.

Підліткам хочеться мати близькі стосунки з іншими, як з однолітками, так і з авторитетними дорослими, але вони підозрілі, тому довго «перевіряють» відносини.

3) Випробування на міцність зовнішніх кордонів - підтримка і турбота з боку дорослих.

Структура або система (сім'я, школа, церква, порядки в навчальному закладі і т.д.) повинні бути міцнішими, ніж підлітки, перевіряючи їх на міцність. Це основна складова безпечного дорослішання.

4) Думки про майбутнє - орієнтація на сьогоднішній день.

Підлітки, що готуються до вступу в інститут, з одного боку добре розуміють, що для цього потрібно багато займатися, а з іншого - їм хочеться вільно проводити час, відпочивати.

5) Сексуальне дозрівання - невідповідність до сексуального досвіду.

В психологічному плані: підлітки активно цікавляться областю сексуальності, але вступати в сексуальні відносини емоційно поки не готові [22].

На думку Л.С. Виготського, центральне новоутворення підліткового віку - почуття дорослості, коли підліток вже не відчуває себе всередині дитиною, прагне бути і здаватися дорослим, але при цьому повноцінної дорослості не настало [6].

Таким чином, підлітковий вік вважається найскладнішим етапом у розвитку дитини. Його традиційно називають небезпечним, перехідним, важким.

1.2 Характеристика мотиваційно-потребнісної сфери учнів підліткового віку

Провідною діяльністю в підлітковому віці є навчальна діяльність. Розглянемо особливості прояву мотивації досягнення через феномен навчальної мотивації.

Навчальна мотивація - це процес, який запускає, спрямовує і підтримує зусилля, спрямовані на виконання навчальної діяльності. Мотив - це те, що спонукає підлітка досягати високих результатів у навчальній діяльності [24].

Сенс вчення, що впливає на успішність освітнього процесу, являє собою складне особистісне утворення, включаючи в себе наступні компоненти:

- підліток усвідомлює об'єктивну значимість навчання, основою чого є суспільно вироблені моральні цінності, прийняті соціальним оточенням і сім'єю;

- підліток розуміє суб'єктивну значимість навчання для себе, що проявляється в рівні його домагань, мотивації досягнення успіху, його самоконтролі, самооцінці навчальної роботи і її окремих компонентів [24].

Успішність навчання пов'язана з високим рівнем сформованості навчальної діяльності та таких її компонентів як навчальне завдання, навчальні дії, самоконтроль і самооцінка, а також з особистісними особливостями підлітка (рівнем його домагань, мотивації досягнення успіху). Дані аспекти в процесі навчання знаходяться в процесі розвитку, в зв'язку з чим і сенс вчення в міру формування навчальної діяльності може розвиватися або згасати, змінюватися якісно.

М.І. Лук'янова розрізняє дві групи навчальних мотивів, що впливають на успішність підлітків в навчальному процесі:

- 1) Перша група представлена пізнавальними мотивами, пов'язаними зі змістом навчальної діяльності і процесом її виконання;
- 2) Друга група представлена соціальними мотивами, пов'язаними з різними соціальними контактами підлітка з оточуючими [24].

Група пізнавальних мотивів може бути розбита на кілька підгруп:

- широкий пізнавальний мотив, що складається в орієнтації підлітка на освоєння нових знань;

- навчально-пізнавальний мотив, що складається в орієнтації підлітка на засвоєння способів добування знань (прийоми самостійного придбання знань, методи пізнання, способи саморегуляції навчальної діяльності);

- мотив самоосвіти, що складається в спрямованості підлітка на самостійне вдосконалення навчальних навичок [24].

Дані мотиви сприяють подоланню труднощів підлітків у навчальній діяльності, формують пізнавальну активність, прагнення бути компетентними, що підвищує бажання вчитися, бути успішними.

Друга велика група мотивів також ділиться на кілька підгруп:

- широкий соціальний мотив, що складається в прагненні отримувати знання з метою приносити користь суспільству, в розумінні важливості навчання і набуття почуття відповідальності, а також бажання добре підготуватися до майбутньої професії;

- вузький соціальний мотив, що складається в прагненні підлітка займати певну позицію, місце у відносинах з оточуючими, отримувати їх схвалення, завойовувати авторитет;

- соціальний мотив, який полягає в тому, що підліток не тільки хоче взаємодіяти з іншими людьми, але і прагне розуміти, аналізувати способи побудови міжособистісних контактів з учителем і однолітками, постійно вдосконалюючи ці способи [24].

Наявність даних мотивів може бути недостатнім для успішності, якщо у підлітка відсутнє вміння ставити мету і досягати необхідного результату. Мета передбачає спрямовану активність на досягнення результату, зокрема в навчальній діяльності. Для того, щоб реалізувати навчальний мотив, необхідно, щоб підлітки розуміли мету своїх дій і співвідносили їх з мотивами навчальної діяльності, в яку ці дії включені; при цьому сенс навчальної діяльності може змінюватися в залежності від її мотивів (стати всебічно розвиненою людиною, отримати вищу освіту і т.д.).

Виховання навчальної мотивації, постановки цілей у підлітків має супроводжуватися і впливом на їх емоційне ставлення до навчання, до досягнення успішності. Емоції відображають сприйняття навколишнього світу у формі різних проявів і відтінків.

Емоції і почуття, як психічні процеси, відображають реальну дійсність у формі переживання. В емоціях і почуттях відображаються потреби підлітка, а способи, якими ці потреби задовольняються, впливають на процес його соціалізації [36].

Всі сторони навчальної праці підлітків супроводжуються тими чи іншими емоціями. М.І. Лук'янова виділяє наступні емоції, необхідні для створення ситуації успішності у навчальній діяльності:

- важливість позитивного емоційного фону, пов'язаного зі школою, процесом навчання;

- важливість позитивних емоцій, обумовлених задовольняють взаємовідносинами підлітка з вчителями і однолітками, зі ступенем участі в житті класного колективу (емоції престижності, емоції співпереживання);

- емоції, пов'язані з усвідомленням підлітком своїх можливостей в досягненні успіхів у навчальній роботі, в подоланні труднощів, у вирішенні складних завдань (емоції задоволення, бажання добре вчитися, почуття власної гідності);

- позитивні емоції від освоєння нового матеріалу (емоції цікавості і допитливості);

- позитивні емоції при освоєнні підлітками прийомів самостійного добування знань, нових способів удосконалення своєї навчальної діяльності [24].

Позитивні емоції створюють атмосферу емоційного комфорту в процесі навчальної діяльності, що сприяє формуванню успішності в навчальному процесі. З іншого боку, постійне емоційне благополуччя, переважання задоволеності собою може призводити до застою у навчальній діяльності.

В процесі навчання повинні бути присутніми і негативні емоції (почуття незадоволеності, фрустрація при подоланні труднощів), але при цьому вони повинні змінюватися позитивними емоціями. Якщо ж в ситуації навчання присутній шкільна тривожність, процес засвоєння знань стає

утруднений, оскільки підліток фіксує свою увагу не на навчанні, а на свій стан занепокоєння, незадоволеності.

Таким чином, підлітковий період є досить напружений етап розвитку, пов'язаний з високою стресовим навантаженням. Триває бурхливий розвиток як у фізіологічному плані, так і в психологічному, який пов'язаний з формуванням Я-концепції, мотиваційної сфери, поступовим набуттям дорослості.

1.3 Особливості виховання в повній і неповній сім'ї

Сім'я - це один з перших виховних інститутів, зв'язок з яким відбувається протягом усього людського життя. У плані виховання неповна сім'я виступає найбільш вразливою і проблемною. Дослідженням проблем неповних сімей займалися В.М.Целуйко, М.І.Буянов, І.Ф.Дементьева і інші.

У роботах відзначається, що сім'я в виховному плані потребує допомоги та підтримки з боку суспільства і педагогів.

«Сім'я - це заснована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою; в ній виробляються сукупність норм, санкцій та зразків поведінки, що регламентують взаємодія між подружжям, батьками і дітьми, дітей між собою» [3, с. 91].

«Неповна сім'я - нуклеарна сім'я, в якій відсутній один з подружжя і якої діти перебувають на утриманні та вихованні одного з батьків» [5, с. 122].

Сукупність неповних сімей різноманітна і вкрай неоднорідна, як показує аналіз психолого-педагогічної літератури причинами збільшення неповних сімей є зростання таких неблагополучних показників, як розлучення, народжуваність поза шлюбом, смертність (в основному чоловіків). Виділяють наступні класифікації неповних сімей, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Класифікації типів неповних сімей

П.І.Б. автора	Типи неповної сім'ї	Характеристика
Н.Башкірова	Осиротіла	<i>Сім'я, що виникла в результаті смерті одного з батьків. У таких сім'ях родинні зв'язки не руйнуються, тим самим зберігаються взаємини з родичами по лінії померлого чоловіка.</i>
	Розведена	<i>Сім'я, в якій подружжя з якоїсь з причин або не захотіли, або не змогли жити разом. Таким чином, дитина з такої сім'ї отримує психологічну травму.</i>
	Позашлюбна	<i>Сім'я, в якій жінка народжує дитину не вступаючи в шлюб. Цьому може служити ряд причин: задоволення потреби в материнстві, бажання скрасити самоту, народити дитину в якості нагадування про людину та ін</i>
В.М. Целуйко	Осиротіла	<i>Сім'я, в якій вихованням дитини займається мати.</i>
	Розведена	
	Позашлюбна	
	Материнська	
	Батьківська	
М.І. Буянов	Сім'ї, які втратили батька в результат смерті	<i>Повна сім'я, яка перестала існувати через кончини одного з батьків.</i>
	Сім'ї з матір'ю-одиначкою	<i>Сім'я, в якій жінка юридично шлюб не оформила і живе одна зі своєю дитиною</i>
	Сім'ї після розлучення	<i>Сім'я, в якій один з подружжя назавжди залишив свою родину і зажадав розлучення</i>

Аналізуючи класифікацію типів неповних сімей можна відзначити, що кожна має свої особливості, які пов'язані з характером внутрішньосімейних стосунків, що позначається на розвитку психіки дитини і формуванні його особистих якостей.

На думку М.І.Буянова, батькам заважають виховувати своїх дітей завантаженість на роботі, неорганізований побут, низький рівень педагогічної культури батьків. Як показує аналіз статистичних даних у дітей з неповних сімей знижується успішність 37,7%, з'являються проблеми з дисципліною 19,6%, підвищується потреба увазі з боку дорослого 17,4%, відбуваються втечі з дому 8,7%, виникають конфлікти з однолітками 6,5% [2, с.76]

Існує безліч причин, що впливають на формування особистості дитини і його виховання в неповній сім'ї.

В.М.Целуйко виділяє шість найбільш типових помилок, які виникають в процесі виховання дітей у неповній сім'ї:

1. гіперопіка;
2. відстороненість матері від виховання дитини, турбота про матеріальне становище сім'ї;
3. заборона матері на спілкування дитини з батьком;
4. подвійне ставлення до дитини, що виражається то в надмірній любові, то в нападах роздратування;
5. бажання матері зробити дитину зразковим, навіть не дивлячись на те, що у нього немає батька;
6. відстороненість матері від догляду за дитиною і її виховання [6, с.145].

Можливості виховання в неповній сім'ї обмежені утрудненням контролю і нагляду за дітьми; відсутність одного з батьків позбавляє дітей можливості познайомитися з різними варіантами сімейних взаємин і тягне за собою односторонній характер психічного розвитку.

Як зазначає Я.Г.Ніколаєва, в монобатьківських сім'ях діти позбавлені прикладу стосунків чоловіка і жінки в родині, що тим самим негативно

впливає на їх соціалізацію і підготовленість до майбутнього власного сімейного життя. Так самовиховання не може бути повноцінним, якщо діти з батьківських неповних сімей позбавлені материнської любові і ласки [4, с.109].

На думку І.Ф.Дементьевой практично всі діти з неповних сімей виховуються без батька, з огляду на невходження його в родину. Матері дуже складно стримувати і приховувати своє негативне ставлення до батька; її неприязнь досить часто несвідомо відбивається на їх загальному дитині.

Можливий і інший варіант, коли мати виступає в ролі невинної жертви, в якій опинилася дитина. Тим самим вона намагається з надлишком заповнити недолік батьківського піклування: оточує дитину атмосферою гіперласки і надмірної опіки. У всіх подібних випадках виховна атмосфера сім'ї спотворюється і негативно позначається на становленні особистості дитини.

Неповна сім'я хоч і стикається з низкою труднощів і проблем, але, тим не менш, має можливість для повноцінного виховання дітей. Батькові необхідно усвідомлювати психологічні особливості створюються ситуацій і не допускати, щоб вони приводили до несприятливих наслідків. З досвіду багатьох благополучних неповних сімей видно, що це можливо.

Отже, дуже важливо, щоб дитина перебувала в доброзичливій атмосфері, щоб в виховному процесі у батьків в ситуації розлучення не виникало розбіжностей з приводу методів його виховання, щоб дитина не ставала свідком конфліктів.

1.4 Характеристика особливостей появи неуспішності у підлітків в школі

З точки зору психологів поняття «успішно - неуспішність» набагато ширше, ніж його трактування з точки зору навчального процесу. Наприклад, Л.А. Регуш пише, що джерела «неуспішності» залежать від особливостей власне учня-підлітка, його здібностей, мотивах, інтересах і т.д. [4].

З точки зору В. Оконь причини «неуспішності» підлітка криються в першу чергу в порушенні балансу компонентів взаємодії між педагогами і учнями, і

тільки в другу чергу пов'язані з зовнішніми факторами[5]. Тобто, «шкільна неуспішність» є показником неефективності навчальної діяльності дитини, що характеризується низьким рівнем засвоєння знань.

Узагальнюючи результати аналізу психолого-педагогічної літератури, можна говорити, що поняття «неуспішність» розглядається вченими в двох напрямках:

1. як психологічне, де поняття «неуспішність» визначається як особливий негативний емоційний стан того, хто навчається, яке виражає його особисте ставлення (переживання) до діяльності або її результатами;
2. як психолого-педагогічне, де «неуспішність» слід розглядати в фокусі проблеми результативності та ефективності навчання, а також в контексті показників якості освіти.

Наприклад, А. Сидельникова під «неуспішністю» пропонує розуміти «відчуття відсутності досягнень, наприклад, у вигляді нагороди, похвали, суспільного визнання». На думку автора неуспішність може проявлятися як «хронічне або періодичне переживання ситуації неуспіху, відчуття промаху, провалу, ураження, неспроможності, що виникає в процесі порівняння себе з іншими або при оцінці досягнень і бажаних результатів »[6].

В свою чергу Л.Н. Валішев неуспішність розглядає як фактор негативного соціального формування особистості, що має пряму кореляцію із заниженою самооцінкою підлітка [7].

Таким чином, неуспішність може виявлятися не тільки в недосягненні навчальних, а й соціальних цілей.

Аналіз наукової літератури показав, що проблема неуспішність підлітків може бути більш серйозною, ніж це здається на перший погляд. Причини, що приводять до формування неуспішності підлітка, можуть формуватися під впливом:

1. Особливостей вікового розвитку.

Згідно дослідженням А.Л. Венгера неуспішність, як правило, зароджується в старшому дошкільному або на початку молодшого шкільного віку, тобто період, коли починається цілеспрямоване навчання дитини.

2. Уповільненого темпу розвитку психіки.

Якісними характеристиками прояви затримки психічного розвитку будуть: обмеженість загального запасу знань і уявлень, незрілість мислення, переважання емоційних мотивів над навчальними, швидка стомлюваність і нездатність займатися інтелектуальною діяльністю.

3. Випереджувального розвитку.

Подібна причина може викликати труднощі в навчанні і, як наслідок, негативну оцінку себе в даній діяльності. Як правило, в подібних випадках батьки навантажували дітей додатковими заняттями, що приводить до втоми, зниження працездатності, і ще більше погіршує ситуацію. Регулярність отримання низьких і тим більше негативних оцінок за конкретні ситуативні невдачі, формує почуття власної неспроможності, нездатності, неадекватності.

Постійні переживання через не успіхи в поєднанні з тривогою очікування нового провалу підштовхують підлітка до пасивності, бездіяльності, призводять до появи песимістичного відношення до дійсності, а часом і до депресивних станів;

4. Труднощі з адаптацією при переході в середню і страху школи

У середній школі підліткам необхідно пристосовуватись до різноманітних вимог вчителів, їх стилю ведення уроків. Складність пристосування до нових умов навчання змушує їх ще більше нервувати, тим самим ще сильніше дезорганізувати навчальний процес.

Передумовою до формування хронічної неуспішності підлітка може служити специфіка його особистості:

1. особливості емоційно-вольової сфери.

Для педагога найважливішим показником, що свідчить про наявність неуспішності, повинна служити тривожна дезорганізація діяльності підлітка (тобто порушення поведінки і самоконтролю, що викликаються підвищеним рівнем тривоги). Аналізуючи цю проблему, А.В.Венгер стверджує, що тривога руйнує процес будь-якої діяльності учня, веде до негативних результатів до ситуації неуспіху, до негативних оцінок оточуючих. А все це в свою чергу знову породжує тривогу і сприяє закріпленню невдач. [11].

Ч. Спілбегр пропонує виділяти два види тривожності:

1. ситуативну - породжується деякою конкретною ситуацією і об'єктивно викликає занепокоєння;
2. особистісну, яка характеризується схильністю особистості до переживань тривоги в найрізноманітніших життєвих ситуаціях, які об'єктивно не повинні викликати тривогу [12].

У неуспішних підлітків тривожність спочатку проявляється як ситуативна, але з часом переростає в особистісну рису.

Особистісна сфера неуспішного підлітка характеризується низькою самооцінкою, неадекватним рівнем вимог. Необхідно відзначити, що самооцінка впливає на взаємини особистості з оточуючими, критичність, вимогливість до самого себе, ставлення до успіхів і невдач, що в свою чергу визначає ефективність діяльності і розвиток особистості. При відсутності або наявності низької самоповаги, особистість не любить себе і постійно знаходиться під впливом внутрішньо-особистісних конфліктів.

Крім цього, з точки зору М.С. Староверова, відчуваючи постійну напругу і відчуття страху, які супроводжують неуспішність, школярі можуть проявляти спалахи агресії, у напрямку оточуючих, до самого себе, так і депресивні розлади (зниження загального фону настрою, замкнутості і апатії) [14].

У соціальній сфері причини неуспішності можуть лежати у взаєминах в сім'ї, з педагогами і з однолітками.

1) Взаємини в сім'ї.

Шкільні проблеми підлітка досить часто отримують негативний резонанс в родині. Болісне переживання батьками невдач, низьких оцінок дитини, викликають у них дискомфорт і тривогу, а в деяких випадках є ґрунтом для конфліктів між батьками, які шукають причини не тільки в дитині, але і в неправильному вихованні або недостатню увагу другого з батьків. Такі сімейні конфлікти травмують дитину, вона відчуває себе причиною їх виникнення, що в свою чергу підсилює тривогу і невпевненість. Найчастіше жертвами шкільної неспішності стають діти з неблагополучних сімей, школярі, вихованню яких батьки приділяють мінімум часу і сил.

2) Взаємини з педагогами.

Результатом особистої неприязні педагога до учня будуть завищені вимоги, формулювання більш складних питань, обмеження часу на відповідь, ігнорування і т.д. Таким чином, часто не усвідомлюючи цього педагоги не дають учням можливості розкрити свій потенціал, штучно створюють для них ситуацію неспіху [15];

3) Взаємини з однолітками.

Такі вчені, А.М. Прихожан, Л.А. Регуш, М.С. Староверова відзначають, що неспішність підлітка в навчальній діяльності є передумовою для негативних відносин до однокласників. Так як соціальний статус взаємопов'язаний з соціальними експектаціями (очікуваннями), то у однолітків формується зневажливе ставлення до таких однокласників, їх розглядають як неспішних в будь-яких сферах життя.

Неспішні підлітки виділяються на тлі інших однолітків тим, що більшу частину часу проводять вдома, практично не мають друзів і потреби в заохоченні. Такі підлітки дуже болісно реагують на моменти, коли хтось порушує їх приватний простір, намагається проти їх бажання з ними поговорити. Серед особливостей психологічного профілю особистості неспішного підлітка одну з центральних ролей займає переважання депресивного фону настрою.

Висновки до розділу 1

Підводячи підсумок теоретичної частини дослідження, можна стверджувати, що мотиваційно-потребова сфера підлітка є стрижнем психології особистості, обумовлюючи особливості поведінки і діяльності людини. Мотиваційна сфера задає спрямованість, характер і здібності особистості, надаючи на них вирішальний вплив. У мотивах діяльності виражається ставлення підлітка до тієї справи, якою він займається (позитивне або негативне). Так як підлітку властива активна позиція по відношенню до світу, він є суб'єктом, перетворювачем природи і суспільства.

Підлітковий період є досить напружений етап розвитку, пов'язаний з високим стресовим навантаженням. Триває бурхливий розвиток як у фізіологічному плані, так і в психологічному, який пов'язаний з формуванням Я-концепції, мотиваційної сфери, поступовим набуттям дорослості. Підлітковий вік супроводжується підвищенням вимог до дитини з боку батьків і вчителів, а з іншого боку інтенсивним формуванням самосвідомості, самооцінки, образу «Я», ціннісних орієнтацій. Даний період, таким чином, пов'язаний з кардинальними перетвореннями в сфері свідомості, діяльності і системи міжособистісних відносин. В даний період підвищується кількість стресових факторів в ході навчальної, спортивної, творчої діяльності.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження показав, що вивчення мотиваційної сфери в підлітковому віці є важливою областю теоретичного і практичного дослідження, оскільки в цей період відбувається особистісне і професійне самовизначення, як найважливіше завдання віку.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБНІСНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

2.1 Методи дослідження

Відповідно до поставленої мети і завдань дослідження були використані наступні методи: структуроване інтерв'ювання і експериментально-психологічні методи.

Тестові методики підбиралися з урахуванням комплексного дослідження особливостей мотиваційної сфери підлітків і особливостей сприйняття своїх батьків самими підлітками.

Для дослідження батьківського образу і представленості образу відносин з батьками очима підлітків, були використані такі методики:

1. Тест Е. Бене та Д. Антоні, спрямований на дослідження емоційних відносин, почуттів і переживань, які відчуває підліток по відношенню до батьків [32]. Підлітку пропонувалося вибрати будь-яку кількість карток з написаними якостями для одного з батьків, також, після кожного вибору, підлітка просили усно описати батька чи матір, зміст ситуацій, в яких виявлялися обрані ним якості.

2. Тест "Поведінка батьків і ставлення підлітків до них". Даний опитувальник спрямований на вивчення установок, особливостей поведінки та виховання батьків таким чином, яким сприймають їх підлітки. Опитувальник складається з 50-ти тверджень, за якими підлітку пропонується оцінити одного з батьків (батька або матір окремо). Отримані результати відображають не тільки особливості емоційного сприйняття батька або матері, а й враховують відмінності відповідно до статі дитини і особливостей сприйняття батька або матері і протилежної статі [47].

3. Для дослідження особливостей мотиваційної сфери дітей підліткового віку була використана методика дослідження різних структурних компонентів мотиву А.В.Ермоліна Є. П. Ільїн. В результаті

аналізу відповідей, можна дізнатися наскільки повно представлена і відбивається в свідомості структура мотиву: обґрунтованість прийняття рішень, врахування зовнішніх та внутрішніх обставин, виявлення мотиваційної орієнтованості підлітка на зовнішні обставини або можливість сформування власних ресурсів і прийняття відповідальності за свої дії в будь-якій сфері [12].

4. Типові завдання для оцінки сформованості універсальних дій: методика направлена на дослідження мотиваційної орієнтації дитини з точки зору дії морально-етичного оцінювання, особливостей того чи іншого вибору лінії поведінки в запропонованих ситуаціях, а також виявлення орієнтації мотивів для вирішення цієї моральної дилеми.

Були запропоновані наступні завдання:

1. Завдання на норму справедливого розподілу
2. Завдання на дослідження мотивів героїв у вирішенні «моральних дилем» (модифіковані завдання Ж. Піаже)

2.2 Аналіз і обробка результатів дослідження мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей

Дослідження проводилося на базі Ліцею №3 м. Нетішин на добровільних засадах, серед учнів 5-ти класів однієї паралелі. В дослідженні брали участь діти з неповних сімей, серед яких: хлопці з тільки батьком, хлопці тільки з матір'ю, дівчата тільки з батьком, дівчата тільки з матір'ю. Вік учасників – 14-15 років. 25 дівчат, 25 хлопців.

В результаті дослідження батьківського образу і емоційних відносин між підлітками і батьками очима підлітка, у хлопчиків були отримані наступні результати:

- 1) хлопчики, даючи характеристику батьків, більш детально і диференційовано говорять про матір, ніж про батька, образ батька, як правило, є погано диференційований і емоційно бідний.

2) Говорячи про матір (методика Є. Бене та Д. Антоні), підбираючи для неї відповідні характеристики і якості, з подальшим поясненням свого вибору, хлопчики у вербальній інтерпретації використовують опис її зовнішнього образу, риси характеру і специфіку материнського ставлення до підлітка.

Говорячи про батька, підлітки частіше ставлять на перше місце опис роботи батька, його захоплення і розум. Таким чином, материнський образ хлопчиків являє собою "образ відносин", емоційних зв'язків між матір'ю і ним, а образ батька - характер діяльності і статусність його особистісних якостей.

Для половини хлопчиків, які брали участь в дослідженні, більш значущим є образ матері, інша половина вважає однаково значущим як материнський, так і батьківський образ, переважання значущості батьківського образу.

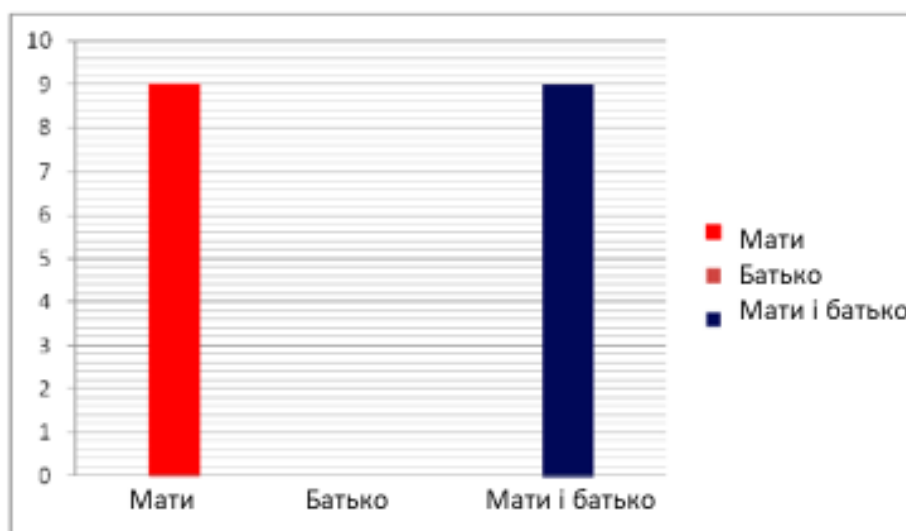

Рис.1. Значимість батьківського образу у хлопчиків-підлітків

В результаті дослідження ставлення до материнського образу з боку хлопчиків-підлітків були отримані наступні результати (Рис. 2)

При аналізі почуттів з якими зтикається підліток, по відношенню до матері, більшість дітей відчувають теплі, позитивні емоції. Невелика кількість дітей висловлюють переважання негативних почуттів до матері (наприклад, вони дратуються, сприймають, як неврову обосу, особу якак докучає):

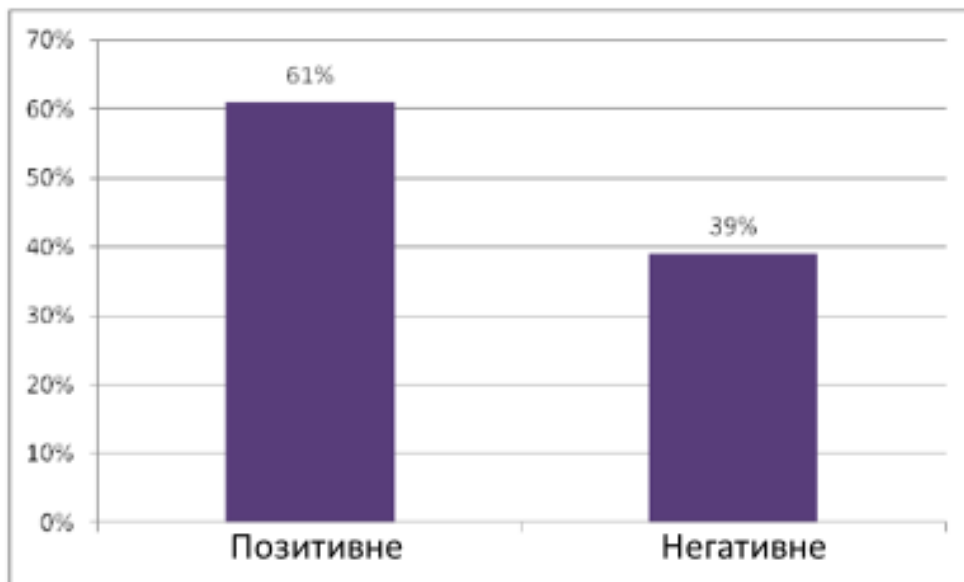

Рис.2. Ставлення до материнського образу у хлопчиків підлітків

Також, 41% опитуваних схильні сприймати своїх матерів як гіперопіктиву, 38% зазначають материнське зверхпотурання, 21% дітей схильні ідеалізувати материнський образ (Рис. 3).

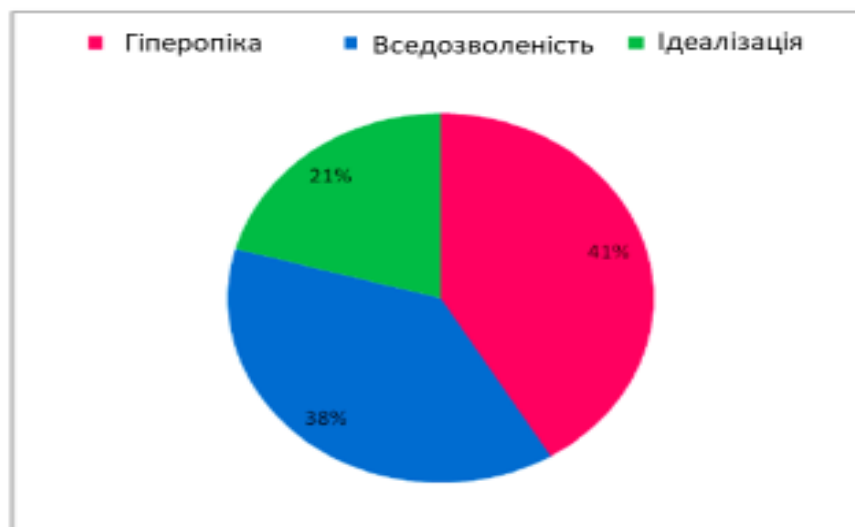

Рис.3. Особливості емоційного сприйняття образу матері у хлопчиків-підлітків

Особливості емоційного сприйняття матерів хлопчиками-підлітками

Крім образу своїх батька або матері у підлітків формується уявлення про відносини з ними (Рис. 4), що також вляє собою "образ", який акумулює в собі результати розуміння і знання конкретного батьківського об'єкта в дійсності і

інтеграцію всіх складових емоційних реакцій на цей об'єкт (в нашому дослідженні: емоційне позитивне або негативне сприйняття, значимість або незначимість фігур), а також поведінкових реакцій на нього.

За характером сприйняття "Образу відносин з матір'ю" всіх хлопчиків можна виділити три домінуючі групи:

1. Перша група (19%) підлітків, з переважанням позитивного інтересу до матері (тут для хлопчиків мається на увазі психологічне прийняття матері, потреба в її допомозі і підтримці, схильність погоджуватися з нею, прагнення до опіки і заступництва з її боку);
2. Друга група підлітків (31%), описують характер взаємодії з боку матері, як ворожий, в цьому ж випадку має місце гіперопіка і як наслідок конфронтація з нею,
3. третя група (34%) - підлітки, які сприймають поведінку своєї матері, як непослідовну (тобто чергування таких психологічних проявів, як панування сили, амбіцій і покірність, делікатність, і недовірлива підозрілість; при цьому динаміка цих проявів носить амплітудний характер).

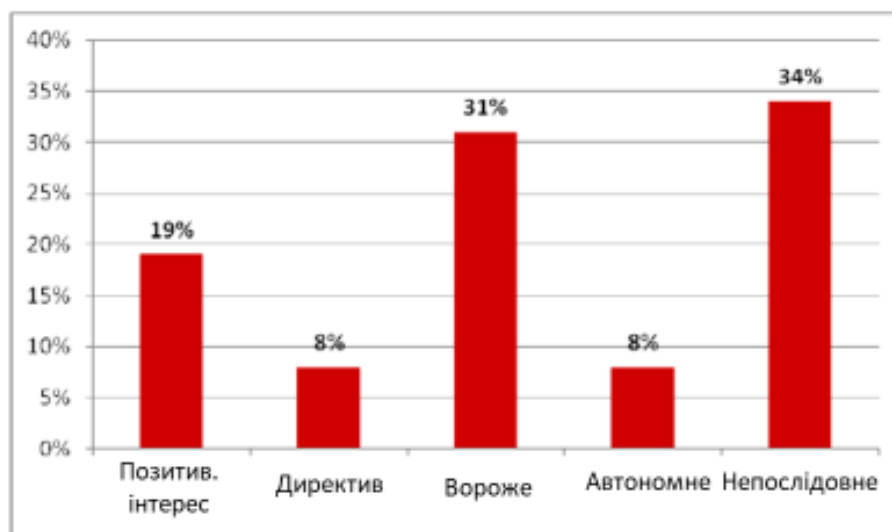

Рис.4. Сприйняття хлопчиками-підлітками материнської моделі поведінки

В результаті дослідження ставлення до батьківського образу у хлопчиків, були отримані наступні результати:

1) При аналізі почуттів (Рис. 5) по відношенню до батька, практично всі опитувані відчувають переважно теплі ставлення до свого батька, оцінюють їх, як хороших, позитивних, дружніх. Невелика кількість дітей відчувають слабкі негативні почуття до батька: дратівливість, сприймають його як запального, докучають.

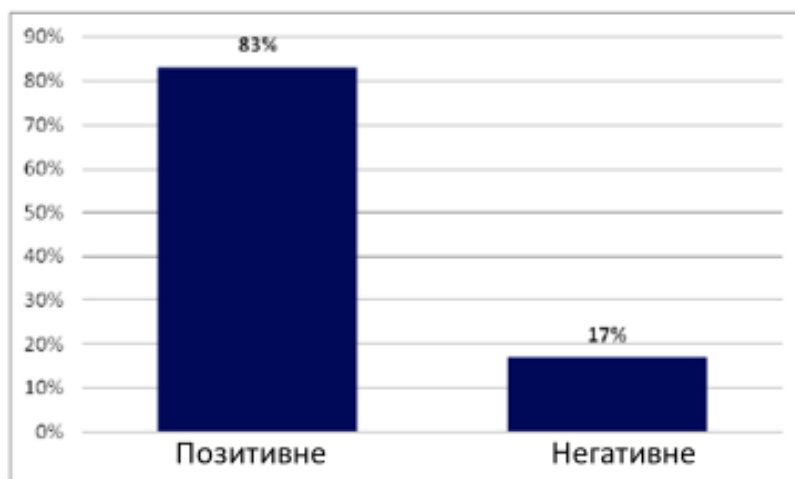

Рис.5. Емоційне ставлення до образу батька у хлопчиків-підлітків

За характером сприйняття підлітком "образу відносин з батьком" у хлопчиків були отримані наступні результати (Рис.6.):

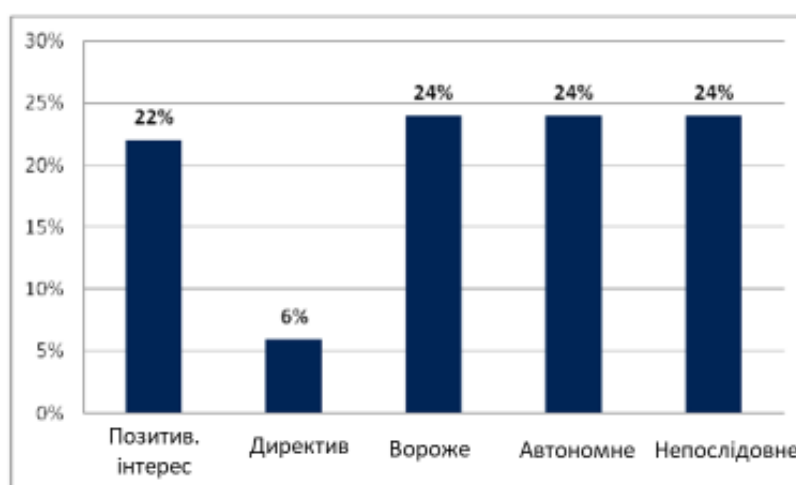

Рис.6. Сприйняття хлопчиками-підлітками стилю батьківської моделі поведінки

Більшість досліджених хлопчиків, сприймають характер ставлення з боку свого батька, як поєднання ворожості, автономності та непослідовності, що на поведінковому рівні виражається в жорсткості по відношенню до дитини, прагнення спиратися в його вихованні на загальноприйняті норми і правила, жорстка вимога дотримання цих правил дитиною, без урахування його індивідуальних потреб, з байдужим, формальним ставленням до інтересів дитини, його успіхам в школі, спілкуванні з однолітками і т.д.

Непослідовність батьківського ставлення до хлопчика проявляється як тенденція до екстремально-суперечливих форм поведінки з максимальною амплітудою вираження.

За методикою «виявлення усвідомленості різних компонентів структури мотиву» А.В. Єрмоліна і Є.П. Ільїна була визначена наступна спрямованість мотивів:

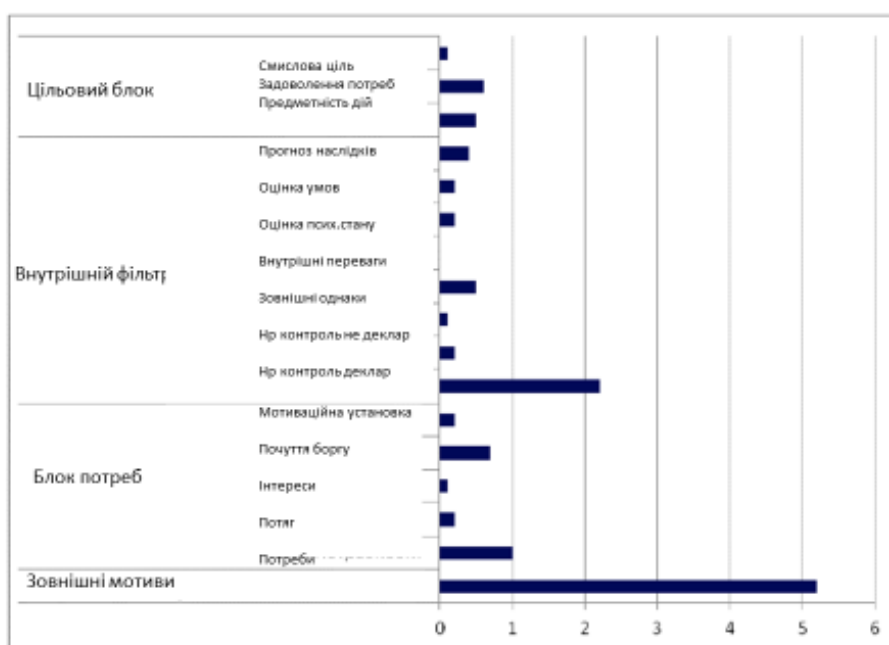

Рис. 7. Показники різних структурних компонентів мотиву у хлопчиків підлітків

З графіка видно, що переважання в мотиваційній сфері хлопчиків підліткового віку зовнішньо-обумовленої спрямованості поведінки і діяльності, що не торкається структуру мотиву (до неї відноситься вплив природних, погодних факторів, зовнішніх умов тощо).

Також високі показники отримані в сфері морального декларованого контролю, тобто з боку правил і норм, затверджених в середовищі дитини. Трохи менш виражені показники, отримані в сфері потребісного блоку (потреби, почуття обов'язку), блоку внутрішнього фільтра і цільового блоку (процес задоволення потреби).

Низькі показники інших компонентів свідчать про те, що ці компоненти не використовуються або не усвідомлюються до кінця.

Для дослідження мотиваційної орієнтації хлопчиків з точки зору дії морально-етичного оцінювання, особливостей того чи іншого вибору лінії поведінки і орієнтації мотивів були запропоновані типові завдання:

1) Завдання на норму справедливого розподілу:

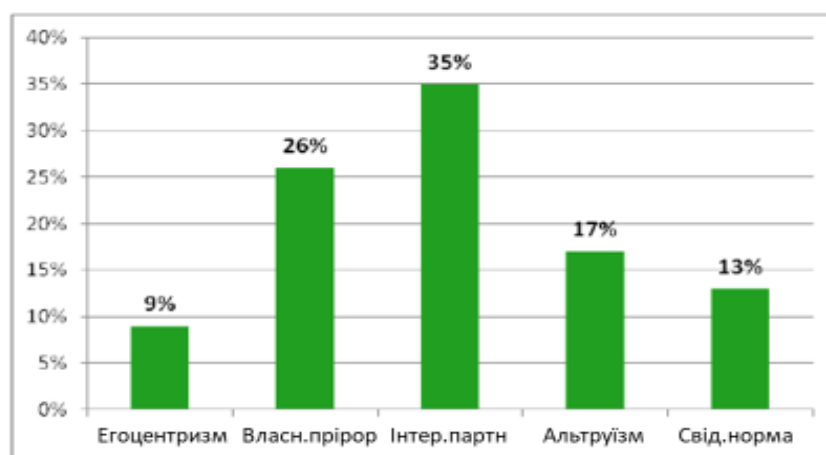

Рис.8. Рівні засвоєння норми справедливого розподілу у хлопчиків-підлітків

Більша частина хлопчиків (35%) в розподілі благ орієнтується на інтереси партнера, ставлять в пріоритет його можливі потреби і роблять вибір у бік партнера, не виключаючи і свої потреби. 26% опитаних у вирішенні ситуації припускають пріоритет власних інтересів, розподіл благ в даному випадку відбувається в бік власних потреб, трохи менша частина дістається партнеру.

Після вирішення ситуації, кожна дитина повинна була прокоментувати причину свого вчинку. В результаті, більшість дітей (39%) схильні ділитися благами з іншими за принципом «Міжособистісної конформності» («образиться», «не дружитиме», «я хороший», «я не жадібний» і ін.), трохи менша кількість дітей орієнтуються на норми і правила, які повинні

дотримуватися всі (наприклад, «має всім дістатися порівну», «потрібно ділитися» і ін.).

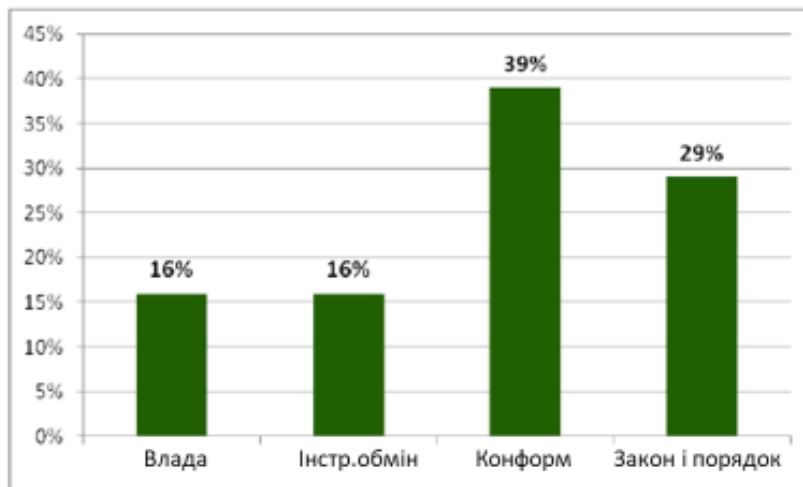

Рис.9. Рівень моральних суджень (за Л. Кольбергом) у хлопчиків підлітків

Завдання на розуміння мотивів героїв (модифіковані хавдання Ж.Піаже)

У другій задачі, практично всі діти керувалися орієнтацією на мотиви проступку героїв, враховували їх внутрішні наміри, невелика кількість хлопчиків не орієнтовані на обставини проступку, винними в результаті були визнані обидва герої, тому що, незалежно від результату і мотивів, обидва проявили помилку.

Наслідки проступків героїв ситуації мало бралися до уваги дітей.

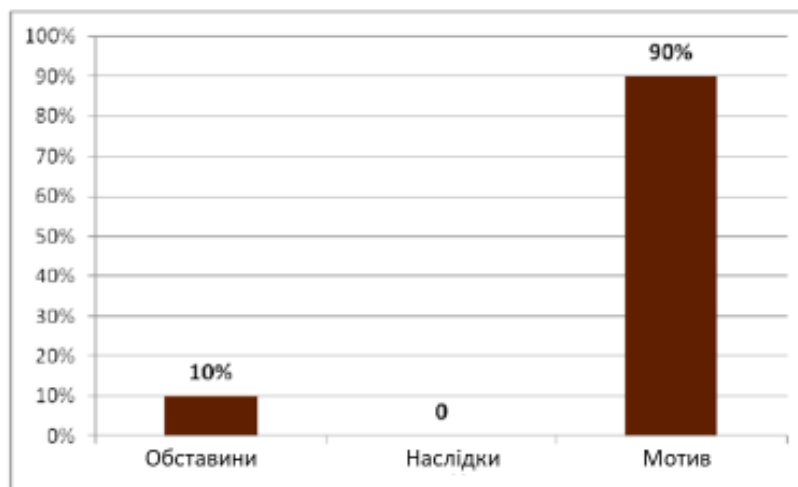

Рис.10. Показники рівня врахування мотивів героя у хлопчиків-підлітків

Достовірних зв'язків між характеристиками орієнтації дитини в розумінні мотивів інших людей (якісні показники), оцінювання їх вчинків з точки зору морально-етичного оцінювання та ставленням до батьківської постаті виявлено не було (якісні показники).

В результаті дослідження емоційних відносин між підлітками та батьками очима підлітка, у дівчаток були отримані наступні результати:

- 1) дівчатка, даючи характеристику батьківським образам, досить детально і диференційовано говорять як про матір, так і про батька, говорячи про матір (методика Є. Бене та Д. Антоні), підбираючи для неї відповідні характеристики і якості, з подальшим поясненням свого вибору, дівчатка, також як і хлопчики використовують такі категорії у вербальній інтерпретації її образу як – риси характеру, зовнішності, а також, специфіку материнського ставлення до дівчини-підлітка.
- 2) Говорячи про батька, дівчинки, також як хлопчики ставлять на перше місце опис роботи батька, його захоплення, потім відзначають його характерологічні прояви, пов'язані з чоловічими якостями, проявами сили (сила, розум)

У 38% респонденток найбільш значущим чином був виявлений – образ батька, трохи менша кількість дівчаток (29%) для яких значущим є материнський образ і 33% склала група, де респондентки однаково важливими вважають, як образ матері, так і батька.

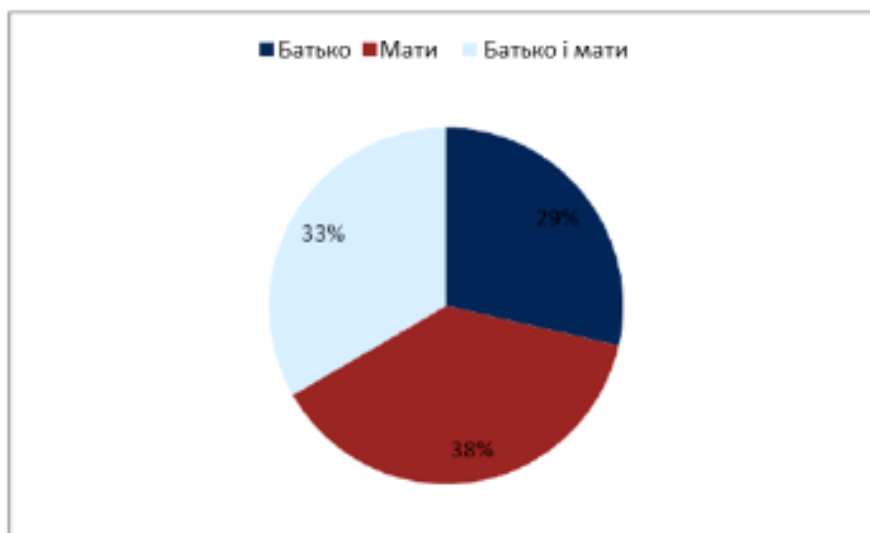

Рис.11. Значимість батьківського образу у дівчаток -підлітків

В результаті дослідження ставлення до образу матері з боку дівчаток-підлітків були отримані наступні результати:

Більшість опитаних дівчаток (74%), відчувають позитивні почуття до своїх матерів, у невеликій кількості дівчаток у аналізі почуттів переважають негативні емоції (26%) (роздратування, образа та ін.).

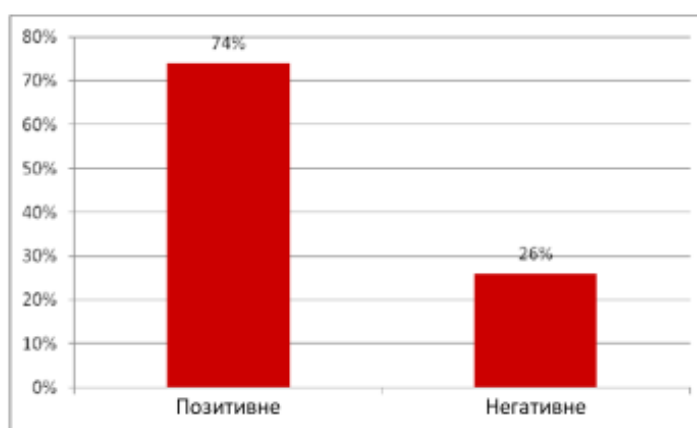

Рис.12. Ставлення до материнського образу у дівчаток- підлітків

Також, 47% дівчаток схильні сприймати своїх матерів як гіпертурботливих, 25% - зазначають материнське зверхпотирання, і 28% дівчаток схильні ідеалізувати материнський образ.

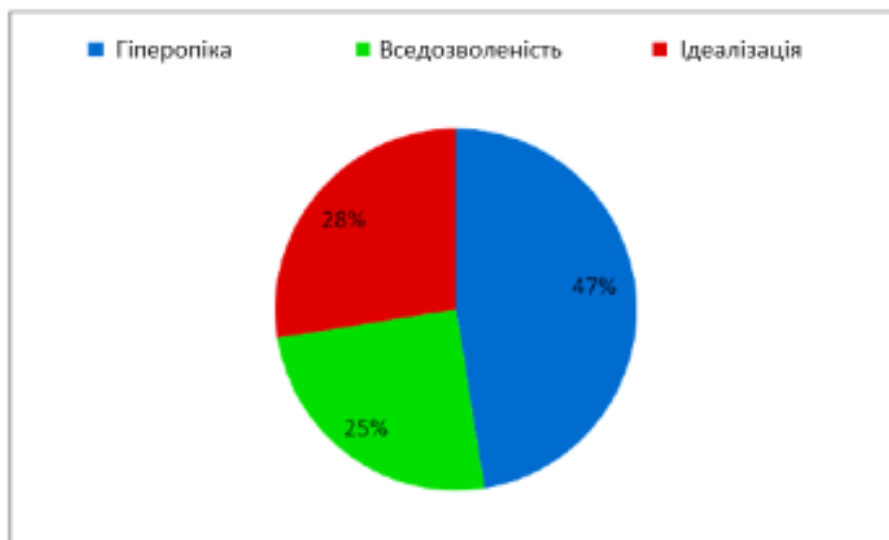

Рис.13. Особливості емоційного сприйняття образу матері у дівчаток-підлітків

За домінуючого характеру сприйняття стилю материнського виховання всіх дівчаток-підлітків можна розділити на наступні групи (Рис. 14):

Рис.14. Сприйняття дівчатками-підлітками материнської моделі поведінки

З графіка видно, що більшість опитаних дівчаток сприймають материнський стиль виховання, як непослідовний. Під непослідовністю відношення до дочки з боку матері, слід розуміти різку зміну стилів спілкування, виховних прийомів, що представляють собою перехід від дуже суворого до ліберального, і навпаки, перехід від психологічного прийняття дочки, до емоційного її відкидання.

В результаті дослідження ставлення до образу батька з боку дівчаток-підлітків були отримані наступні результати:

Більшість (62%) опитаних дівчаток, переважно, відчують позитивні, теплі, ніжні почуття до своїх батьків (Рис. 15.), менша кількість дівчаток (38%) висловлюють слабкі негативні почуття, пов'язані з обуренням, роздратуванням і нерозумінням батька:

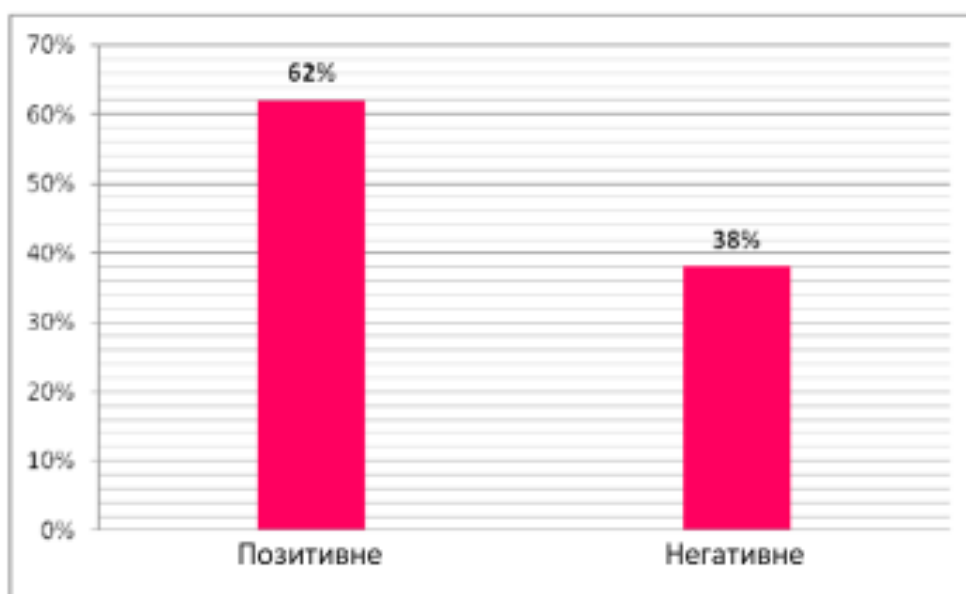

Рис.15. Емоційне ставлення до образу батька у хлопчиків-підлітків

Також, 41% всіх опитаних дівчаток відзначають зверхпотурання з боку батька, 22% відзначають гіперопіку, 30% всіх дівчат-підлітків схильні ідеалізувати батьківський образ (Рис. 16).

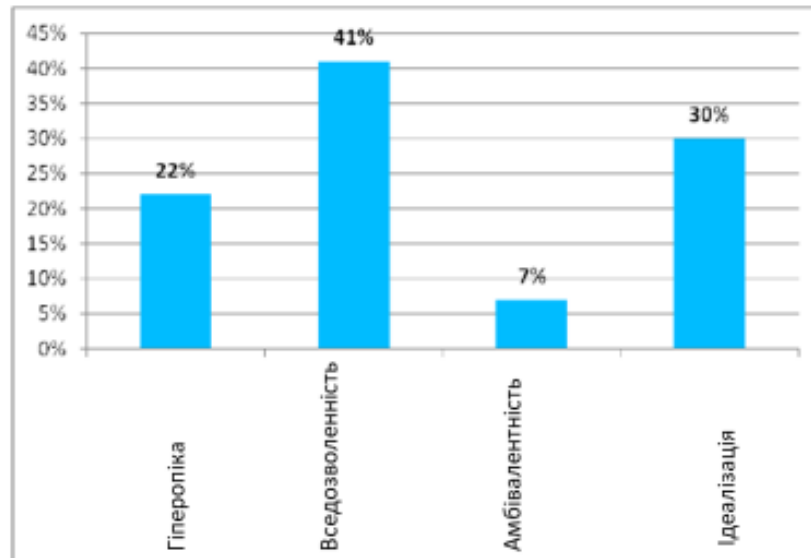

Рис.16. Сприйняття дівчатками-підлітками стилю батьківської моделі поведінки

За домінуючого характеру сприйняття стилю батьківського виховання всіх дівчаток можна розділити на наступні групи (Рис. 17):

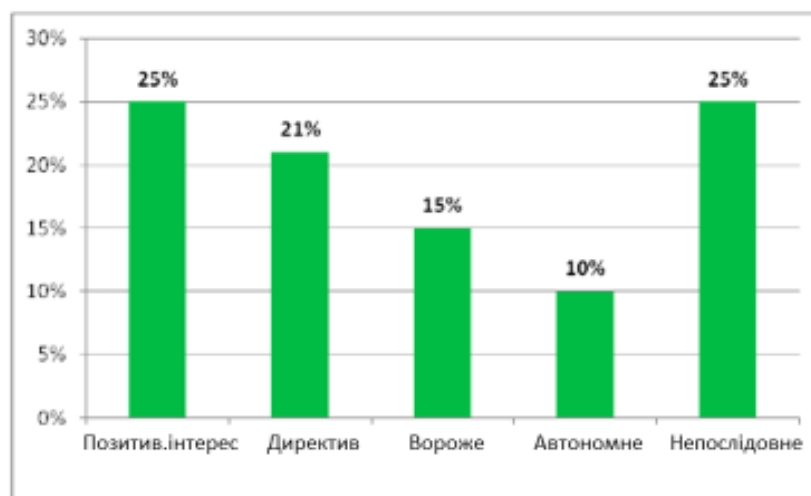

Рис.17. Показники різних структурних компонентів мотиву у дівчаток-підлітків

За графіком видно, що 25% досліджених дівчаток відзначають позитивний інтерес з боку батька, на поведінковому рівні це виражається в прояві уваги, теплоти і відкритості відносин між батьком і дочкою-підлітком, інша, рівна за кількістю опитаних група (25%), відзначає відсутність послідовності в виховних прийомах і спілкуванні, яка проявляється як

поєднання абсолютно суперечливих один одному психологічних проявів і прийомів впливу батька при спілкуванні з дочкою.

За методикою «виявлення різних структурних компонентів мотиву» А.В. Єрмоліна і Є.П. Ільїна була виявлена наступна спрямованість мотивів (Рис. 18.)

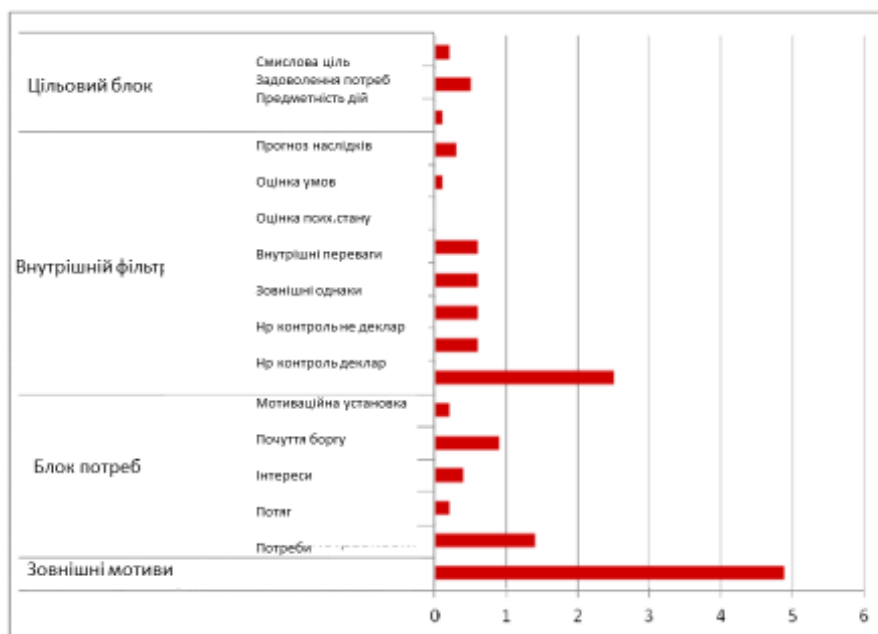

Рис.18 Рівні засвоєння норми справедливого розподілу у дівчаток-підлітків

За даними малюнка видно, що найбільша мотиваційна спрямованість у дівчаток обумовлена зовнішніми факторами, які незачіпають структуру мотиву (обставини, катаклізми, погодні умови), а також наслідком впливу моральних цінностей, системи правил, прийнятих і виконуваних в соціумі або мікросоціумі дитини. Трохи менш виражені показники потрбового блоку і мотиваційної спрямованості на задоволення наявної потреби.

Для дослідження мотиваційної орієнтації дівчаток з точки зору дії морально-етичного оцінювання, особливостей того чиншого вибору лінії поведінки і орієнтації мотивів були запропоновані типові завдання:

Завдання на норму справедливого розподілу (Рис.19).

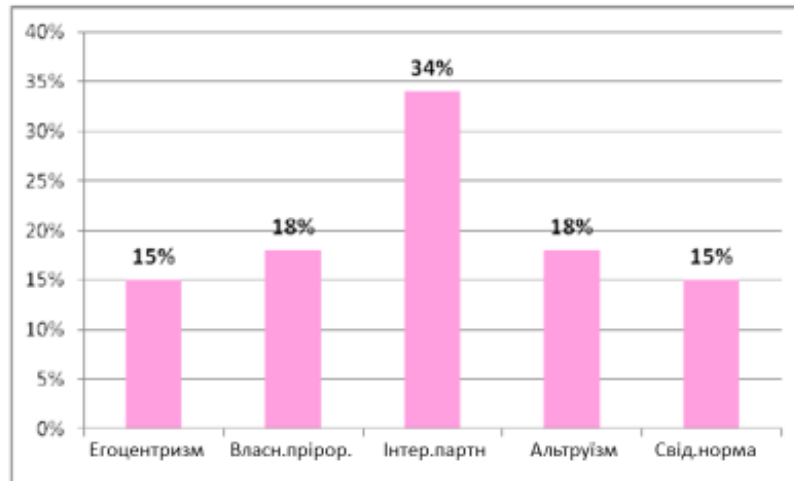

Рис.19. Рівень моральних суджень (за Л. Кольбергом) у дівчаток підлітків

Велика частина дівчаток (34%) у вирішенні ситуації спираються в визначенні своєї поведінки на норму справедливого розподілу з готовністю до альтруїстичної дії, розподіляють блага з орієнтацією на партнера, при цьому, враховують і власні інтереси. Решта дівчинки приблизно однаково вирішують ситуацію, ставлячи в пріоритет власні потреби і навпаки – повністю вирішують завдання на користь партнера.

Мотивацію своєї поведінки (Рис. 20.) дівчинки пояснюють за значенням на владу і авторитет старших, а також, переважно, спираючись на норми і правила, яких необхідно дотримуватися всім (наприклад, «потрібно ділитися», «всім повинно бути порівну» і ін.).

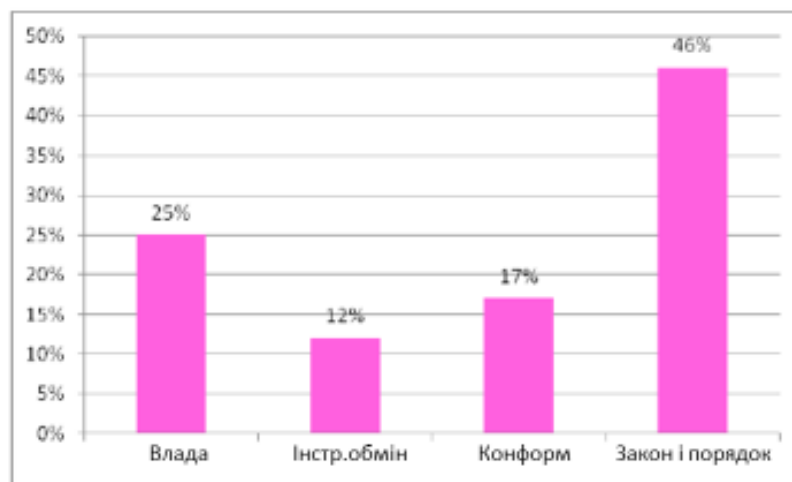

Рис.20. Показники рівня врахування мотивів героя у хлопчиків-підлітків

Завдання на розуміння мотивів героїв (модифіковані завдання Ж.Піаже)
(Рис. 21.).

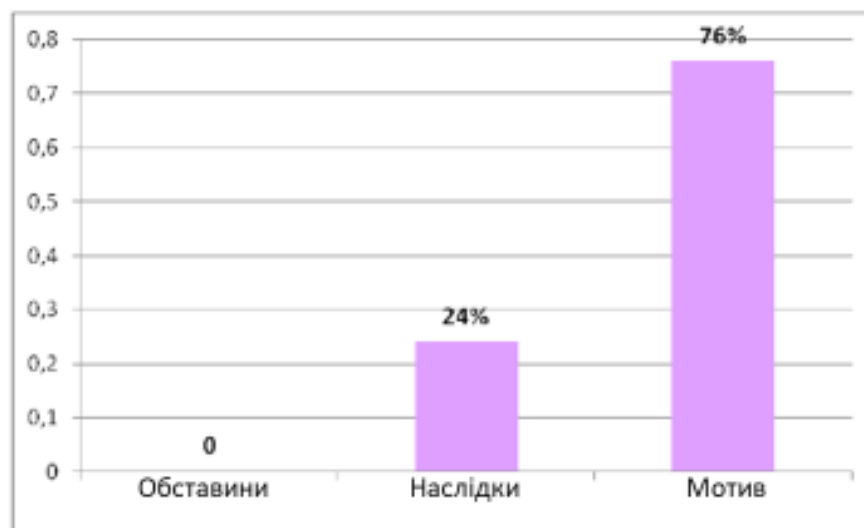

Рис.21. Показники рівня врахування мотивів героя у дівчаток-підлітків

У другій задачі, практично всі діти керувалися орієнтацією на мотиви проступку героїв, враховували їх внутрішні наміри, трохи менша кількість дівчаток орієнтувалися на об'єктивні наслідки проступку героя (наприклад, «винен, тому що більше розбив посуду», «zasлужив покарання, тому що брати без дозволу не можна» і ін.), зовнішні обставини проступку не враховувалися.

Достовірних зв'язків між характеристиками орієнтації дитини в розумінні мотивів інших людей, оцінювання їх вчинків з точки зору морально-етичного оцінювання та ставленням до батьківським фігурам виявлено не було.

2.3 Аналіз виявлених результатів дослідження, рекомендації щодо підвищення мотиваційно-потребнісної сфери підлітків неповних сімей

Відносно сприйняття материнського образу у хлопчиків і дівчат виявлені достовірні відмінності за показниками (табл. 2):

Достовірність відмінностей у сприйнятті материнського образу у дівчат і хлопців

Ставлення до материнського образу	Рівень значимості при $p < 0,050000$
Ніжні почуття до матері	0,006841**
Яскравовиражені негативні(ворожі) почуття до матері	0,002458**
Сприйняття матері як директивної	0,001191**

Примітка: рівень достовірності: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; *** - $p < 0,001$.

Директивність з боку матері хлопчики сприймають як нав'язування їм будь-яких почуттів по відношенню до неї (наприклад, вона хоче викликати почуття провини за якийсь вчинок і т.д.).

Дівчатка під директивність матері мають на увазі її жорсткий контроль, завтосування влади, заснованої на особистих амбіціях. Ворожіть матері дівчинки сприймають як її емоціональне відособлення, піднесення себе над іншими, хлопчики ворожість матері бачать як агресивність і надмірну суворість у взаєминах між ними.

Ніжні прояви почуттів до матері у хлопчиків пов'язані з можливістю побудови з нею добрих, дружніх відносин, емоційного контакту, заснованого на довірі. Ніжні почуття до матері з боку дівчат пов'язані з психологічним прийняттям матері («вона мене у всьому розуміє», «вона підтримує мене, «вона піклується» тощо).

Щодо сприйняття батьківського образу виявлені яскравовиражені відмінності за показниками (табл. 3.):

Достовірність відмінностей у сприйнятті батьківського образу у дівчат і хлопців

Ставлення до батьківського образу	Рівень значимості при $p < 0,050000$
Яскраво виражені ніжні почуття до батька	0,029013
Слабовиражені негативні почуття до батька	0,009164
Яскраво виражені негативні почуття до батька	0,023340
Сприйняття батька як директивного	0,000558
Сприйняття батька як ворожого	0,048607
Близкість з батьком	0,004637
Критика батька	0,034611

Позитивні почуття до батька у хлопчиків ґрунтуються на батьківському прийнятті, позитивному інтересі з його боку. Для дівчат позитивний інтерес з боку батька – прояв уваги, тепла, любові і поваги.

У хлопчиків прояви директивності і ворожості батька сприймаються як визнання його безумовного авторитету, з деякою жорстокістю, зайвою конвенціональністю.

Дівчата директивність батька сприймають, як прояви «твердої чоловічої сили», а під ворожістю вони розуміють надвимогливість, емоційну холодність і відкидання з боку батька.

3. Виявлено достовірні відмінності між групами хлопчиків і дівчат за показниками структурних складових мотиву, які визначають направленість їх поведінки (табл. 4):

Достовірність відмінностей за показниками структурних складників
мотиву у хлопчиків і дівчат

Ставлення до батьківського образу	Рівень значимості при $p < 0,050000$
Потреби	0,016589
Потяг	0,002236
Внутрішня перевага	0,012546
Моральний контроль недекларований	0,000489

Психологам, педагогам, соціальним працівникам для ефективної роботи з підлітками з неповних сімей, найголовніше, важливо мати відмінну теоретичну базу для практичної роботи, не просто взятую із загальної психології та педагогіки, а адаптовану відповідно до специфіки контингенту, тобто в контексті його особливостей і проблем.

В результаті констатуючого дослідження мотиваційно-потребнісної сфери підлітків можна визначити шляхи подальшої роботи з організації навчального процесу і використання особливостей віку і конкретних класних колективів для підвищення зацікавленості учнів як в результатах навчальної діяльності, так і саморозвитку, що, в свою чергу, повинно привести до оптимізації навчального процесу, усвідомленого вибору профілю навчання учнями, підвищення якості навченості, активному залученню учнів в пізнавальну діяльність і діяльність, спрямовану на побудову свого індивідуального освітнього маршруту.

Потенціал особистісного розвитку може і повинен бути використаний в навчальному процесі. Зміна провідної діяльності у підлітків підказує форми організації занять, які максимально здатні посилити мотиваційний фон навчальної діяльності. Розширення соціальних контактів в рамках предметних полів може включати в себе: залучення нових викладачів, різні форми

взаємодії: он-лайн конференції і лекції, спілкування в блогах і на форумах; пізнавальні та дослідницькі екскурсії та поїздки; спільні проекти учнів різних шкіл; виїзні табори з пізнавальною тематикою і т. д.

Розуміння і використання провідного мотиву (мотиву позиціонування) для підвищення значущості навчальної діяльності сприятиме оптимізації навчального процесу в підліткової школі і, крім того, працювати на одну з загальних цілей освіти - формування конкурентоспроможної особистості.

Ми часто говоримо про створення ситуації успіху для дитини. В даному випадку варто зробити акцент на залучення дитини в різні види діяльності, де він може проявити себе. Крім того, створити систему занять з навчання підлітків самопрезентації та побудови власних маршрутів успіху.

Таким чином, створення умов для підвищення навчальної мотивації, або вірніше, актуалізації навчальної діяльності, у підлітків має спиратися на знання особливостей мотиваційної сфери, враховувати тенденції зміни позицій окремих мотивів і ґрунтуватися на базових цінностях дітей даного віку:

1. спілкування, як цінність, пред'являє цілий ряд вимог до підготовки викладачів;
2. розширення соціальних зв'язків і соціальних контактів, як пріоритет підлітка, необхідно використовувати в організації вивчення освітніх предметів;
3. позиціонування (самоствердження) необхідно використовувати для стимулювання пізнавальної активності і створення у дитини моделі успішної поведінки в освітньому середовищі.

Однак, підвищення рівня мотиваційно-потребісної сфери підлітка з неповної сім'ї не можливе без залучення батька або матері (в деяких випадках – обох батьків). Нижче представленні головні вияви зниження мотиваційно-потребою сфери, а також запропоновані варіанти шляху подолання цих проблем.

1. Відмова.

Головні причини виникнення:

- 1) протидія батьків в спілкуванні підлітка з однолітками, які реально або ймовірно мають негативний вплив;
- 2) зміна дитиною місця навчання, особливо без його на те бажання.
- 3) різка зміна стилю відносин і поведінки в навчальному середовищі, заборона або об'єктивне відсторонення від заняття улюбленою справою.
- 4) адаптація підлітка в новій навчальній групі.

Форми прояву:

- 5) відмова від спілкування, прийому їжі, виконання домашніх обов'язків або уроків.
- 6) пригніченість, сум, відмова від спілкування з однолітками і педагогами, небажання йти на контакт.

Рекомендація батькам та педагогам: необхідно спостерігати за зовнішніми поведінковими проявами підлітка. Важливо знайти ті форми взаємодії з підлітком, які будуть ефективні.

2. Протест

Головні причини:

- 1) прагнення привернути до себе увагу батьків, змусити полюбити себе.

Така негативна поведінка у підлітка домінує з тієї причини, що в родині для нього немає прикладу позитивних форм поведінки.

Форми прояву: зазвичай в конфліктних ситуаціях відбувається утиск гідності підлітка, на його думку, вимоги є необгрунтованими і покарання неспропорційні як з боку батьків, так і вчителів.

Реакція протесту може бути як активною, так і пасивною.

Пасивній формі властива замаскована ворожість, невдоволення, образа на дорослого, втрата сприятливого емоційного контакту, прагнення уникати спілкування з ним. Найчастіше при спілкуванні підліток може демонстративно мовчати, при цьому, не проявляючи явних ознак агресивності і не промовляючи причин свого невдоволення, що може значно ускладнити процес виявлення реальної причини такої поведінки і налагодження комфортних взаємин.

Реакція активного протесту проявляється у вигляді неслухняності, грубості, навіть агресивної поведінки у відповідь на конфлікт, неправильні методи виховання, покарання, докори, образи. Як правило, подібна реакція виникає по відношенню до тих осіб, які є для них джерелом переживань.

Рекомендація батькам та педагогам: необхідно сформувати у підлітка позитивні звички в поведінці. Якщо дитина зрозуміє, що нові форми поведінки батька або матері більш приємні і корисні в завоюванні любові з боку близьких йому людей, він також долучиться до такого прояву емоцій та моделі поведінки.

3. Імітативність

Головні причини: прагнення наслідувати когось.

Форми прояву: поява у підлітка невмотивованої скритності, брехливості, неадекватності вчинків.

Рекомендація батькам та педагогам: особливу складність для проведення корекційної роботи викликають ті випадки, коли підліток вибирає для наслідування негативний досвід поведінки реальної людини з близького соціального оточення (найчастіше –мати або батько). Це може бути дорослий або одноліток з пристрастями до алкоголю, з кримінальним минулим.

Як правило, підліток повертає до компанії своїх друзів, барвисто описуючи всі принади свого спілкування з таким «другом». Під негативний вплив потрапляють не тільки діти з соціально-проблемних або неповних сімей, а й підлітки з цілком благополучних сімей.

У підлітків ще немає стійкої моральної позиції, і якщо батьки не приділяють належної уваги її формуванню, то цю нішу обов'язково хтось заповнить. Для негативного лідера головне завдання дискредитувати батьків і навчальний заклад. Попередження залучення підлітків в асоціальні групи і секти має бути пільною справою всієї громадськості.

4. Групування з однолітками

Головні причини: прагнення угруповання з однолітками дуже притаманне для дітей підліткового віку. Це пояснюється психологічними особливостями

миданої вікової групи. Як правило, в групі з'являється лідер, який може бути як позитивним, так і негативним.

Форми прояву: для груп з асоціальною лідером властива активна протиправна і кримінальна діяльність з залученням до своїх лав максимальної кількості членів. Подібна підліткова «організація» всіляко прагне зробити свою діяльність привабливою, зовні красивою, використовуючи для цього яскраву символіку.

Рекомендація батькам та педагогам: залучити підлітка до суспільно прийнятним формам взаємодії. Тут величезні можливості криються в створенні різних підліткових клубів, гуртків за інтересами, громадських організацій.

5. Апатія та невротичні стани

Головні причини: виникає внаслідок перенапруги нервової системи зв'язку з надмірними фізичними та інтелектуальними навантаженнями. Особливо явними цістану стають в період екзаменів, підсумкових контрольних робіт та, як правило, ними страждають діти, які не байдужі до результатів навчання і мають додаткові навчальні навантаження (музика, іноземні мови, і т.д.). стимулами появи апатії можуть бути і розлади в сім'ї, розлучення, пияцтво батьків.

Форми прояву: симптомами появи апатії та невротичних станів є підвищена збудливість, дратівливість, плаксивість, стомлюваність дитини, млявість, сонливість, пасивність як у навчальній так і під позанавчальної діяльності. Проявом неврозів може бути мовна патологія (заїкання, тимчасова німота), порушення сну, підвищена збудливість, енурез.

Рекомендація батькам та педагогам: виявлення у дитини подібних ознак є сигналом для лікарського втручання.

Висовки до розділу 2

Статистичний аналіз даних підтверджує наявність зв'язку між образом батьків і структурними компонентами мотиваційно-потребісної сфери у підлітків з неповних сімей.

Достовірні відмінності у хлопчиків і дівчаток отримані за показниками структурних компонентів мотиву, пов'язаних з батьківськими образами: потреби, потяги, внутрішні переваги, моральний контроль.

У дівчаток ці показники по'язані з критичністю і близькістю батька, директивністю і ворожістю матері, а у хлопчиків з непослідовністю поведінки матері.

Смислова складова мотиву у дівчаток, що виявляється у авторитарності, бажанні чогось досягти, отримати якийсь результат, пов'язана із значущістю батьківського образу (відмінності в групі дівчаток, $p = 0,008439$).

Ця ж складова у хлопчиків пов'язана з матерінським образом (достовірність відмінностей в групі хлопчиків $p = 0,010419$).

Кореляційний аналіз підтверджує зв'язок материнського образу у підлітків обох статей з такими складовими мотиву, як мотиваційна установка, моральний контроль.

Позитивний образ матері у підлітків обох статей пов'язаний з компонентами цільового блоку (процес задоволення потреби, смислова мета).

У підлітків обох статей негативний образ матері і батька пов'язаний з зовнішньою мотиваційною спрямованістю, почуттям обов'язку, орієнтацією на зовнішні обставини, стимули, які виконують функцію первинного (абстрактного) мотиву, в структуру якого не входить наявність власної певної мети.

Непослідовність, ворожість з боку матері і батька у ставленні до підлітків обох статей, пов'язана зі зниження інтерсивної мотивації: у дівчаток це компоненти – внутрішньої переваги, внутрішнього спонукання, у хлопчиків – смислова мета, фактор недеklarованного морального контролю.

У групі дівчаток відзначається зв'язок між компонентами потребнісного блоку і близькістю з батьком, зайва автономність, непослідовність і критичність з боку батька призводять до зниження даного показника.

Відносно мотиваційної орієнтації підлітків в модельованих ситуаціях морально-етичного змісту, направленість поведінки у дівчаток заснована на домінуванні екстренсивної мотивації, що обумовлює їх орієнтацію на зовнішні обставини, правила, норми. Хлопчики ж схильні спиратися на внутрішні потреби, судження.

Також, в другому розділі представленні рекомендації для батьків і педагогів щодо виявлення проблемних ситуацій та шляхів підвищення мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей.

Ключовим складником в успішному вирішенні проблем у потребово-емоційній сфері підлітків є сумісна робота педагогів та батьків.

ВИСНОВКИ

У даній роботі зроблена спроба розглянути рівень впливу образу батьків на особливості мотиваційної сфери підліткового віку, а також виявити особливості мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей.

В першій частині дослідження ми вивчили теоретичні засади формування та розвитку мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей.

У дослідженнях Шаромова В.С. зазначається, що низька мотивація, знижений інтерес до різних видів діяльності, відсутність позитивного образу Я, власне неприйняття, недолік комунікативних навиком, мотивації до спілкування часто спостерігається у підлітків лише з одним із батьків. У відношенні мотивації до навчання ряд авторів підкреслює, що беземоційне ставлення батьків до успіхів дитини в школі знижує цінність освіти в очах підлітка. А також конфлікти і розлади всієї виявляються потужним чинником, який впливає на іспішність навчальної діяльності підлітка.

Розумна турбота, послідовність і наполегливість у стосунках з дитиною є важливими факторами у формуванні особистості підлітка і розвитку дитини в цілому [61].

Теоретичне дослідження проблеми мотивації у підлітковому віці, виявляє динамічні і функціональні особливості (зниження інтенсивності мотивації, дисгармонійний розвиток, зниження старанності тощо).

В теоретичних роботах Л.С. Виготського, В.К. Вилюнас, А.В. Запорожець підкреслюється складністю вивчення мотиваційно-потребнісної сфери, її системність, інтегративність різнохарактерних мотивів, смислових утворень.

Також аналіз літератури показує, значимість батьківських фігур у формуванні та становленні особистості, індивідуальних психічних особливостей підлітків. Виявлення і розуміння структурних компонентів мотивів є важливим, так як недостатнє розуміння мотивації підлітка або звернення тільки до однієї сторони причини дії може привести до неправильного розуміння дитини і як наслідок, помилковості в застосуванні заходів виховного

впливу (наприклад, необґрунтоване покарання, або навпаки заохочення вчинків, справжні мотиви якого носять протилежний характер).

Аналіз літератури визначає необхідність і актуальність емпіричного дослідження специфічних особливостей мотиваційно-потребнісної сфери підлітків з неповних сімей і їх взаємозв'язку з батьківськими образами, на основі уявлень підлітка про відносини з батьками.

Отримані в результаті дослідження висновки доповнюють вже наявні знання про взаємини підлітків з батьками і їх вплив на розвиток дітей, а також розширюють і систематизують уявлення про формування мотиваційно-потребнісної спрямованості у підлітків з метою поглибленого вивчення особливостей поведінки дитини, корекції цієї поведінки і формуванні адекватної спрямованості підлітка.

Важним є продовження і подальша розробка обраної проблематики, перспективними напрямками якої є розширення контексту дослідження у сферу вивчення ціннісно-потребової сфери підлітків, смислових регуляторів відносин в сім'ї, з однолітками, вчителями, виявлення сімейних факторів, сприяють формуванню позитивного розвитку мотиваційно-потребнісної спрямованості підлітків і розвиток самостійності.

Розширення наукових і практичних поглядів на данну проблему відкриває нові способи ініціювання процесу пізнання і зміни підлітком власного ставлення до сім'ї і до себе. Це дозволить по-новому поглянути на процес розвитку особистості, проблему взаємовідносин і взаєморозуміння поколінь, організувати необхідну корекційну психологічну роботу.

Вектор спрямованості корекційної психологічної роботи з підлітками повинен бути зосереджений не тільки на роботі з їх поведінковими проявами, а й на розумінні глибинних аспектів і мотивів, з метою корекції небажаних тенденцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаленская З.В. Взаємозв'язок стилю батьківського ставлення і навчальної мотивації школярів / Сучасна освіта: гіпотези і апробація результатів Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції НДЦ "Поволжская наукова корпорація". 2016. С. 26-31.
2. Авдєєва Н.Н., Хоффман Б.Е. Актуальні напрями досліджень взаємовідносин підлітків з батьками [Електронний ресурс] // Сучасна зарубіжна психологія. 2019. Т. 8. № 4. С. 69-78
3. Аверіна Ю.С., Кирилова Н.А. Особливості навчальної мотивації школярів у зв'язку з типами дитячо-батьківських відносин / Ярмарок науково-практичних ініціатив студентів "ЯНПС" матеріали XIII міжрегіональної науково-практичної конференції. Пермський державний гуманітарно-педагогічний університет, Інститут психології. 2016. С. 38-40.
4. Авер'янова І.С., Александрова Е.В.А.А.В., Бочкова Е.А., Булигіна К.А., Бурец Т.А., Бурлакова М.К., Бушуєва А.А., Бистрова Е.А., Войнова В.А., Владимиров К.М., Гассан М.М., Гашимова Р.Ш., Гнусіна А.А., Гончарова А.А., Гусєва О.В., Зіміна Д.І., Змеєва В.С., Зотеєва І.В., Зуєва Д.М., Ібрагімова Х.С. та ін. Електронний збірник матеріалів всеросійської студентської науково-методичної конференції "актуальні проблеми освіти " з міжнародною участю / Довідка в світі науки і освіти. 2017. № 2 (35). С. 5.
5. Адеркаса А. М., Янічева Т. Г. Уявлення про стиль батьківського ставлення підлітків різної статі // Ананьївський читання - 2019: психологія суспільству, державі, політиці, матеріали міжнародної наукової конференції. 2019 СПб .: Скіфія-принт, 2019. С. 50-51.
6. Адеркаса А.М., Янічева Т.Г. Взаємозв'язок агресивності підлітків і їх уявлень про взаємини в родині // Вчені записки Санкт-Петербурзького державного інституту психології і соціальної роботи. 2020. Том 33. № 1. С. 103-114.
7. Аріфуллін Г.Ш. Вплив дитячо-батьківських відносин на мотивацію і інтелектуальну сферу молодшого школяра / Молодий вчений. 2018. № 5 (191). С. 160-162.51

8. Аріфуллін Г.Ш. Мотивація як особистісно-регулятивний механізм пізнавальних здібностей / Молодий вчений. 2017. №18 (152). С. 301-303.
9. Батюта М.Б., Сидорина Є.В. Особливості вплив стилю сімейного виховання на рівень самооцінки школярів / Сучасні наукові дослідження та інновації. 2017. № 4 (72). С. 797-800.
- 10.Белогай К.М., Сербиненко Н.В. Взаємозв'язок дитячо-батьківських відносин і навчальної мотивації підлітків / психологопедагогіческой дослідження в Сибіру збірник праць викладачів і студентів факультету психології та педагогіки Омського державного педагогічного університету. Омськ,2016. С. 18-21.
- 11.Білозьорова Л.А., Брагіна Е.А. Стильові особливості виховання і батьківське ставлення матерів гіперактивних дітей / Сучасні дослідження соціальних проблем (електронний науковий журнал). 2018. Т. 9. № 4. С. 157-171.
- 12.Вихристюк О.В. До питання про сучасні програми профілактики суїцидальної поведінки підлітків і молоді (огляд деяких зарубіжних програм) [Електронний ресурс] // Соціальні науки і дитинство. 2020. Том 1. № 1. С. 47-57.
- 13.Данченкова С.Н. Агресивна поведінка старших дошкільників як фактор дезадаптації школярів / Виховання і навчання дітей молодшого віку. 2016. № 5. С. 261-263.
- 14.Денисенкова Н.С. Дослідження навчальної мотивації першокласників в різних освітніх середовищах // Психологічна наука і освіта. 2020. Том 25. № 1. С. 5-15.
- 15.Денисенкова Н.С. Исследование учебной мотивации первоклассников в различных образовательных средах // Психологическая наука и образование. 2020. Том 25. № 1. С. 5–15. doi:10.17759/pse.2020250101
- 16.Дитячі та підліткові психотерапія / навчальний посібник. - Під ред.Д. Лейна, Е. Міллера. - СПб .: Пітер, 2008. - 346 с. [Електронний ресурс].URL: <http://padaread.com> (дата звернення: 24.03.2021)

17. Долгова В.І. Системні інноваційні технології цілепокладання [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://gisap.eu/ru/node/16023>.
18. Долгова В.І., Кондратьєва О.А., Конурова О.А. Інтелектуальна готовність до шкільного навчання у дітей старшого дошкільного віку / Долгова В.І., Кондратьєва О.А., Конурова О.А. - Науково-методичний електронний журнал Концепт. - 2017. - Т. 31. - 56-60 с.
19. Ермолаєва М.В., Смирнова О.В. Особенности родительского общения как фактор психологического благополучия подростков // Психологическая наука и образование. 2020. Том 25. № 1. С. 51–62. doi:10.17759/pse.2020250105
20. Ехаєва Р.М., Масаєва З.В., Юсупова Р.Я. Психічний розвиток дітей молодшого шкільного віку в процесі навчання / Казанська наука. 2016. № 6. С. 229-235.
21. Ермолаєва М.В., Смирнова О.В. Особливості батьківського спілкування як фактор психологічного благополуччя підлітків // Психологічна наука і освіта. 2020. Том 25. № 1. С. 51-62. doi: 10.17759 / pse.2020250105
22. Жигінас Н.В., Сухачёва Н.І. Соціально-педагогічні умови дитячої агресії / Науково-педагогічне огляд. 2017. № 4 (18). С. 34-39.
23. Зацепіна М.Б. Проектна діяльність в процесі музичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Виховання і навчання дітей молодшого віку. 2018. № 7. С. 131-
24. Іванова В.А. До проблеми розвитку естетичних компонентів креативності у школярів в дизайн-діяльності / Герценовские читання. Мистецька освіта дитини. 2015. Т. 1. № 1. С. 86-91.
25. Істоміна І.П., Мехдієва І.Д. Сучасні тенденції сімейного виховання в розвитку особистості дітей 7-11 років / Православ'я. Наука. Освіта. 2016. № 1. С. 57-60.
26. Кабанова А.С. Вплив деструктивних стилів дитячо-батьківських відносин на емоційно-вольову сферу школярів / Культура і освіта: від теорії до практики. 2015. Т. 1. № 1. С.67-71.

- 27.Ковальова Н.А., Іонова М.С. Емоційно-особистісний розвиток дітей молодшого шкільного віку: проблема оптимального формування стилю батьківського відносини / Сучасні тенденції і перспективи професійного розвитку психолога 2016. С. 46-48.
- 28.Ковальова Н.А., Чернова О.М. Взаємозв'язок стилю батьківських відносин і емоційно-особистісних характеристик молодшого школяра /Online. 2018. № 1 (15). С. 2.
- 29.Козлова О.В. Тривога - як одна з основних проблем, що виникають у дитини в процесі соціалізації / Є.В. Козлова // Теоретичні та прикладні проблеми психології: збірник статей. -Ставрополь, 2017. - с. 16-20. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.koob.ru/lapp/mem>
- 30.Константинова Н.І. Ставлення батьків до дитини першокурника / Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки і психології. 2016. № 58. С. 95-99.
- 31.Лацепов А.В., Миколаїв Є.В. психологічні особливості прояви тривожності школярів в залежності від стилів їх сімейного виховання / Міжнародний студентський науковий вісник. 2016. № 6. С. 108.
- 32.Небикова С.В. Особливості батьківського ставлення до сина з високим рівнем агресії / Теоретичні та прикладні аспекти сучасної науки. 2016. № 7-10. С. 98-101.
- 33.Небикова С.В. Специфіка батьківського ставлення до синам молодшого шкільного віку з високим рівнем агресії / Вісник Хакаського державного університету ім. Н.Ф. Катанова. 2016. № 10. С. 107-110
- 34.Немов Р.С. Психологія / Р.С. Немов. - М.: Юрайт, 2016. - 640 с
- 35.Орехова Н.В. Мотивація як особистісно регулює механізм розумових здібностей школярів, що залежить від стилю дитячо-батьківських відносин / Школа майбутнього. 2016. № 3.С. 23-29.
- 36.Офіцерова С.В., Лук'янов А.С. Вплив дитячо-батьківських відносин на навчальну мотивацію школярів / Вісник Північно-Кавказького федерального університету. 2017. № 6 (63). С. 223-230.

37. Панкратова Т.М. Стилі відносини батьків дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Людський фактор: Соціальний психолог. 2017. № 2 (34). С. 71-76.
38. Первітская А.М. Вивчення зв'язку стилів сімейного виховання та мотиваційної сфери молодшого школяра, що займається творчою діяльністю / Вектор науки Тольяттинського державного університету. Серія: Педагогіка, психологія. 2015. № 1 (20). С. 245-247.
39. Плетнева Т.Г., Дроздовський Ю.В. Шкільна дезадаптація і прикордонні психічні розлади у дітей та підлітків (Клінічна динаміка, якість життя, реабілітація та профілактика) / XVI З'їзд психіатрів Росії. Всеросійська науково-практична конференція з міжнародною участю "Психіатрія на етапах реформ: проблеми та перспективи" Тези. Відповідальний редактор Незнанів Н.Г.. 2016. С. 231.
40. проблеми сучасності Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародній науково-практичній конференції. У 4-х частинах. Під загальною редакцією Є.П. Ткачової. 2018. С. 57-61.
41. Протопопова М.В. Найближче оточення як значимий фактор в проявах психологічних характеристик дітей з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю / Нове в психолого-педагогічній дослідженнях. 2016. № 2 (42). С. 145-153.
42. Самбікіна О.С. Взаємозв'язок характеру дитячо-батьківських відносин зі стилем навчальної діяльності школярів різної статі / Ярославський педагогічний вісник. 2016. Т. 2. № 2. С. 190-195.
43. Самбікіна О.С. Вплив характеру дитячо-батьківських відносин на стиль навчальної діяльності школярів / безпечне дитинство як правової і соціально-педагогічний концепт матеріали IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів і фахівців в рамках Тижня науки на факультеті правового та соціально-педагогічної освіти ПГГПУ. 2017. С. 163-165.

44. Сачкова Л.Є., Кулагіна І.Ю. Мотиваційна готовність до школи в старшому дошкільному віці / Виховання і навчання дітей молодшого віку. 2016. № 5. С. 889-891.
45. Семенова Л.Е., Росина Н.Л., Логінова Н.В. особливості сприйняття себе як батька чоловіків-вітчимів і чоловіків - біологічних батьків з різними стилями батьківського відносини / Вісник Мінінського університету. 2017. № 1 (18). С. 16.
46. Сорокіна Т.М., Пец О.І. Специфіка формування детскородітельського взаємодії в контексті соціальної ситуації розвитку молодшого школяра / Проблеми сучасного педагогічної освіти. 2017. № 56-5. С. 308-315.
47. Суворова О.В., Сінгіна І.А., Подоплелова Н.М. суб'єктно орієнтоване спілкування батьків як фактор соціально лічного розвитку молодшого школяра в залежності від структури сім'ї / Сучасні проблеми науки та освіти. 2016. № 3. С. 330.
48. Федоренко А.Л., Писарівська М.А. Тривожність дітей молодшого шкільного віку і особливості дитячо-батьківських відносин /: Наука і знання: конкурентоспроможність суспільства, науки і бізнесу в умовах світових інтеграційних процесів Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, під загальною редакцією В.В. Пономарьова, Т.А. Куткович. 2017. С. 182-184.
49. Фоміна Ю.І. Особливості проявів етнічної толерантності в молодшому шкільному віці / В світі наукових відкриттів. 2019. № 11-12 (59). С. 4727-4751.
50. Хатуева М.М., Швалева Н.М. Підтримка суб'єктних проявів особистості в системі дитячо-батьківських відносин як умова розвитку психологічного здоров'я школярів / Вісник Челябінського державного педагогічного університету. 2018. № 1. С. 213-223.
51. Холодкова О.Г. Ціннісне ставлення до сім'ї у школярів із сімей з різними стилями виховання / Освіта і суспільство. 2016. № 4 (93). С. 92-96.

- 52.Христюлова Е.А. Взаємозв'язок батьківської впевненості з рівнем шкільної адаптації школярів / інноваційні підходи до вирішення професійно-педагогічних проблем збірник статей за матеріалами Всеросійської науково-практичної конференції. Міністерство освіти і науки Російської Федерації; ФГБОУ ВО «Нижегородський державний педагогічний університет імені Козьми Мініна». 2016. С. 158-160.
- 53.Черенёва Е.А., Володенкова Е.А. Вплив дитячо-батьківських відносин на прояви агресивної поведінки у дітей шкільного віку з розладом аутистичного спектру / монографія / Красноярський державний педагогічний університет ім. В.П. Астаф'єва. Красноярськ, 2017.